

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:9

Valtioneuvoston selonteko

vammaispolitiikasta 2006

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ
Helsinki 2006



TIIVISTELMÄ

Valtioneuvoston selonteko vammaispolitiikasta 2006. Helsinki 2006. 37 sivua.
(Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja ISSN 1236-2050; 2006:9)
ISBN 952-00-2018-7 (nid.) ISBN 952-00-2019-5 (PDF)

Vammaisten henkilöiden tasa-arvoinen kohtelu, elämänhallinnan, työ- ja toimintakyvyn sekä omatoimisuuden tukeminen ovat hallituksen keskeisiä tavoitteita. Vammaispoliittisen selonteon antaminen perustuu pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelmaan. Selonteossa hallitus arvioi nykyisen vammaispolitiikan vahvuuksia ja haasteita sekä esittää ratkaisuja sen kehittämiseksi ja uudistamiseksi. Selonteko laadittiin yhteistyössä eri tahojen kanssa. Sosiaali- ja terveysministeriön asettama ohjausryhmä koordinoi valmistelua. Valmistelun yhteydessä laaditut viisi erillisselvitystä ovat selonteon tausta-aineistoa.

Suomalainen vammaispolitiikka perustuu kolmeen keskeiseen periaatteeseen:

- 1) **Vammaisten henkilöiden oikeus yhdenvertaisuuteen.** Suomi on sitoutunut YK:n ja Euroopan unionin jäsenvaltiona edistämään yhteiskuntaa, joka on avoin kaikille. Suomesa vammaisten henkilöiden syrjimättömyys on kirjattu perustuslakiin.
- 2) **Vammaisten henkilöiden oikeus osallisuuteen.** Vammaiset henkilöt osallisuuden toteutumisen edellytyksenä on myönteinen suhtautuminen, vammaisten ihmisten tarpeiden huomioon ottaminen, rajoittavien esteiden tunnistaminen, esteiden poistaminen sekä esteiden ennakointi.
- 3) **Vammaisten henkilöiden oikeus tarpeellisiin palveluihin ja tukitoimiin.** Palvelut ja tukitoimet ovat positiivista erityiskohtelua, joilla turvataan yhdenvertaisuuden toteutuminen.

Vammaispolitiikan kehittämistoimenpiteet

- 1) Vammaispolitiikalla taataan ihmisoikeudet ja syrjimättömyys. Tämä on vammaispolitiikan peruslähtökohta. Suomalainen yhteiskunta on tarkoitettu kaikille.
- 2) Laaditaan Suomen vammaispoliittinen ohjelma ohjaamaan vammaispoliittista toimintaa. Vammaispoliittinen vastuu kuuluu kaikille hallinnonaloille ja kaikille yhteiskunnallisille toimijoille.
- 3) Vammaisten kansalaisten työn saantia edistetään. Työ on keskeinen tapa lisätä osallisuutta ja ehkäistä syrjäytymistä. Työhön osallistumisen esteitä poistetaan ja vammaisten henkilöiden työllistymistä edistetään työntekijöitä ja työnantajia kannustavalla tavalla.
- 4) Kohtuullinen toimeentulo turvataan. Toimeentulon varmistaminen on erityisen tärkeää niiden vammaisten henkilöiden kohdalla, joilla minimieläke on elämän mittaisena toimeentulon lähteenä.
- 5) Koulutuksellinen yhdenvertaisuus toteutetaan sekä turvataan palvelut ja tuki opiskeluun. Koulutuksella vahvistetaan keskeisesti vammaisten henkilöiden osallisuutta ja yhdenvertaisuutta sekä ehkäistään syrjäytymisen riskiä. Vammaisia henkilöitä koskevat samat koulutusmahdollisuudet kuin muitakin, mukaan lukien elinikäisen koulutuksen tavoite.

- 6) Kulttuuriset oikeudet turvataan ja kulttuurin saavutettavuutta edistetään. Tuetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia kehittää omia taitojaan sekä taiteen että liikunnan alueilla.
- 7) Mahdollisuutta itsenäiseen asumiseen tuetaan. Vammaisten henkilöiden asumista kehitetään yleisen asuntopoliitikan osana edistämällä esteetöntä rakentamistapaa ja toimivaa asuinympäristöä.
- 8) Parannetaan oman elämän hallintaa vammaispalveluilla. Vammaislainsäädännön uudistamisella vahvistetaan perusoikeuksien toteutumista, selkiytetään vammaispalvelujen soveltamiskäytäntöjä ja lisätään vammaisten henkilöiden itsenäisen elämän mahdollisuuksia.
- 9) Tietoteknologisin ratkaisuin lisätään osallisuutta ja saavutettavuutta. Lisätään teknologian luomia mahdollisuuksia vammaisten henkilöiden opiskelun, työn tekemisen, asioinnin, harrastamisen ja sosiaalisen kanssakäymisen edistämiseksi.
- 10) Vammaisia henkilöitä koskevaa tiedon hankintaa lisätään ja vammaistutkimusta vahvistetaan. Vammaisten henkilöiden hyvinvointia ja olosuhteita koskevan tiedon keräämistä sekä tehtyjen toimenpiteiden arviointia tehostetaan osana vammaispolitiikan seurantaa.

SISÄLLYSLUETTELO

Tiivistelmä.....	3
1. Johdanto	7
2. Suomalainen vammaispolitiikka	7
2.1 Vammaiskäsityksessä tapahtuneista muutoksista.....	7
2.2 Suomalainen vammaispolitiikka tänään	8
3. Tasavertaiset elämisen edellytykset	9
3.1. Esteettömyys ja saavutettavuus	9
3.2. Kommunikaatio	10
3.3. Vammainen lapsi ja hänen perheensä.....	10
3.4. Koulunkäynti ja opiskelu.....	12
3.5. Työ ja toimeentulo.....	12
3.6. Perhe ja asuminen.....	14
3.7. Ikääntyminen	14
3.8. Kulttuuri, vapaa-aika ja osallistuminen	15
3.9. Vähemmistöt ja harvinaiset vammaisryhmät.....	16
3.10. Elinoloja koskeva tiedontarve	17
4. Palvelut ja tukitoimet yhdenvertaisuuden edistäjinä	18
4.1. Vammaisuuden esiintyvyydestä	18
4.2. Kuntien toiminta	18
4.3. Sosiaalivakuutuksen tuki	21
4.4. Työhallinnon palvelut ja tukitoimet	22
4.5. Tapaturmavakuutuslaitosten ja muiden vakuutuslaitosten tuki	23
4.6. Verotuet	23
4.7. Rahoitusvastuu	23
5. Kansainvälinen vammaispolitiikka vammaispolitiikan muokkaajana.....	24
5.1. YK:n toiminta.....	25
5.2. EU ja Euroopan neuvosto.....	25
5.3. Pohjoismainen yhteistyö.....	26
6. Vammaispolitiikan tavoitteet, lähtökohdat ja kehittämistoimenpiteet.....	27
6.1. Vammaispolitiikan lähtökohdat ja keskeiset periaatteet.....	27
6.2. Oikeuksien toteuttaminen	28
6.3. Kehittämistoimenpiteet.....	29
Liitetaulukot	
1. Vammaispalvelujen kehittyminen	34
2. Kehitysvammaiset asumispalveluasiakkaat.....	34

3. Kansaneläkelaitoksen vammaisetuksien kehittyminen.....	35
4. Omaishoidon tuen asiakasmäärät 1994 - 2004	35
5. Vammaiset ja vajaakuntoiset työnhakijat ja yleisille työmarkkinoille sijoittuneet vuosina 2000 – 2005	36
6. Perusopetuksen erityisopetuksessa olevat	37

1. Johdanto

Ihmisoikeudet ovat universaaleja ja vammaisilla henkilöillä on oikeus samaan ihmisoikeuksien toteutumisen tasoon kuin muillakin kansalaisilla. Suomi on YK:n ja Euroopan unionin jäsenvaltiona sitoutunut edistämään kaikille avointa ja syrjimätöntä yhteiskuntaa. Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys taataan perustuslaissa. Julkisen vallan tehtävänä on turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Julkisen sektorin lisäksi myös muiden toimijoiden velvollisuutena on toimia vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta edistävällä tavalla.

Vammaisten henkilöiden asemaa on parannettu lainsäädäntöä ja palveluja kehittämällä. Asenteelliset, sosiaaliset ja fyysiset esteet saattavat silti edelleen rajoittaa vammaisten henkilöiden elämää. Vammaispolitiikan haasteena on rakentaa yhteiskunta siten, että vammaiset henkilöt otetaan huomioon aktiivisina toimijoina ja vammaisilla henkilöillä on mahdollisuus osallistua yhteiskunnan toimintaan täysivaltaisina kansalaisina. Valtavirtaistamalla vammaispolitiikka osaksi yhteiskunnan eri toimintoja lisätään vammaisten henkilöiden tasavertaisien oikeuksien toteutumista myös käytännössä.

Vammaisten henkilöiden tasa-arvoinen kohtelu, elämänhallinnan, työ- ja toimintakyvyn sekä oma-toimisuuden tukeminen ovat hallituksen keskeisiä tavoitteita. Hallitus on tehnyt vammaislainsäädännön uudistamiseksi kaksi selvitystä ja saanut niistä lausunnot käynnissä olevan lainvalmistelun pohjaksi. Hallitus antaa hallitusohjelman mukaisesti vammaispoliittisen selonteon. Selonteossa hallitus arvioi nykyisen vammaispolitiikan vahvuuksia ja esittää ratkaisuja sen kehittämiseksi ja uudistamiseksi. Selonteko sisältää tavoitteita ja toimenpiteitä, joiden avulla hallitus toteuttaa kansalaisten yhdenvertaisuutta edistävää vammaispolitiikkaa. Selonteon linjaukset tarjoavat aineksia seuraavan hallituksen ja tulevien vuosien vammaispolitiikkaan.

Selonteko on laadittu yhteistyössä eri tahojen kanssa. Sosiaali- ja terveysministeriö on koordinoitunut valmistelua. Selonteko sisältää suomalaisen vammaispolitiikan esittelyn, selvityksen vammaisten henkilöiden elinolosuhteista sekä tasavertaisuutta edistävästä palveluista ja tukitoimista. Erikseen tarkastellaan vammaispolitiikan kansainvälisestä toimintaympäristöstä Suomelle heijastuvia kehittämishaasteita. Vammaispolitiikan strategiset linjaukset ja niiden toteutumista tukevat kehittämisehdotukset on koottu omaksi kokonaisuudekseen selonteon loppuosaan.

Selonteon valmistelua varten on laadittu viisi erillisselvitystä, jotka toimivat selonteon taustamateriaaleina. Omana kokonaisuutena selvitettiin 1) eri hallinnonalojen vammaispoliittisia toimenpiteitä ja kehittämistarpeita, 2) vammaisjärjestöjen näkemyksiä vammaispolitiikan haasteista ja menestystekijöistä, 3) tutkimuksen antamaa kuvaa vammaisten ihmisten asemasta ja olosuhteista, 4) vammaisten henkilöiden toimeentuloa sekä 5) vammaispolitiikan kansainvälistä tilannetta ja sen heijastumista Suomeen.

2. Suomalainen vammaispolitiikka

2.1 Vammaiskäsityksessä tapahtuneista muutoksista

Käsitys vammaisuudesta heijastaa vallitsevaa ihmis- ja yhteiskuntakäsitystä sekä yhteiskunnan yleisiä elinehtoja. Vammaiskäsitys puolestaan heijastuu vammaispolitiikan sisältöön ja tavoitemäärittelyihin. Molemmat ovat muuttuneet merkittävästi vuosikymmenien myötä.

Suhtautuminen vammaisuuteen on ollut syrjinnän leimaamaa ja se on sisältänyt tietämättömyyttä, ymmärtämättömyyttä, välinpitämättömyyttä ja jopa pelkoa. Vammaisuutta tarkasteltiin 1970-luvun puoliväliin saakka ensisijaisesti lääketieteellisenä ja hoidollisena kysymyksenä. Tästä johtuen vammaisia ihmisiä hoidettiin usein erillään omissa laitoksissa. Sittemmin vammaisuutta alettiin tarkastella myös sosiaalisesta näkökulmasta. Vammaisuudesta aiheutuvien ongelmien nähtiin suurimmalta osin aiheutuvan ympäristön ominaisuuksista ja yhteiskunnallisista rakenteista, joissa vammaisten ihmisten tarpeita ei otettu riittävästi huomioon. Suhtautuminen vammaisuuteen muuttui myös siten, että yhdenvertaisuusnäkökulman soveltaminen vammaisiin henkilöihin yleistyi. Tähän vaikutti erityisesti vammaisjärjestöjen, YK:n ja Euroopan neuvoston toiminta.

1990-luvulle tultaessa ihmisoikeusnäkökulma ja vammaisen henkilön oma asiantuntijuus voimistuivat. Vammaisen yksilö alettiin nähdä häntä koskevien kysymysten keskipisteenä ja itsenäisenä toimijana sen sijaan, että hän olisi palvelujen ja toimenpiteiden passiivinen kohde.

2.2 Suomalainen vammaispolitiikka tänään

Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokous hyväksyi vuonna 1993 vammaisten henkilöiden yhdenvertaistamista koskevat yleisohjeet vammaispolitiikan standardeiksi. Yleisohjeet olivat tulos prosessista, joka alkoi vuonna 1981 toimeenpannulla YK:n vammaisten vuodella. Ajatus kansainvälisestä laki-instrumentista kehittyi sitä seuranneen vammaisten vuosikymmenen kuluessa. YK:n vammaisten vuosi, joka Suomessa toteutettiin teemalla Täysi osallistuminen ja tasa-arvo, ja vammaisten vuosikymmen vaikuttivat merkittävästi vammaispolitiikkamme sisällön muotoutumiseen. Kunnallinen vammaisneuvostotoiminta virisi vammaisten vuoden toimikuntien pohjalta, osallistuvan vammaisen ihmisen käsite valtasi alaa, esteettömyyskartoituksia alettiin toteuttaa ja uusi vammaispalvelulaki valmisteltiin.

YK:n yleisohjeiden pohjalta Suomessa laadittiin vuonna 1995 Valtakunnallisen vammaisneuvoston toimesta vammaispoliittinen ohjelma Kohti yhteiskuntaa kaikille. Ohjelman tavoitteena on edistää vammaisten kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia ja tasa-arvoa. Ohjelmassa luotiin suuntaviivat vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteuttamiselle ja täysivaltaistumiselle suomalaisessa yhteiskunnassa. Ohjelma on edelleen ajankohtainen. Kaikki siinä asetetut tavoitteet eivät ole toteutuneet.

Ohjelman laatimisen jälkeen ihmisoikeusnäkökulma on vahvistunut. Perustuslakiuudistus vuonna 1995 loi tukevan pohjan vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden vahvistamiselle. Syrjimättömyys painottui myös EU:n toiminnassa. Amsterdamin sopimuksessa (1997) kielletään syrjintä vammaisuuden perusteella. EU:n direktiivi yhdenvertaisesta kohtelusta valmistui vuonna 2000 ja saatettiin voimaan Suomessa vuonna 2004 yhdenvertaisuuslakina (21/2004). Laki tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeussuojaa lain soveltamisalaan kuuluvissa syrjintätilanteissa. Vammaisten henkilöiden oikeuksien edistäminen määriteltiin myös hallituksen Ihmisoikeuspoliittisessa selonteossa (2004) Suomen ihmisoikeuspolitiikan yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi.

Vammaisten kansalaisten tasa-arvoisen kohtelun turvaaminen ja vammaispoliittiset toimenpiteet ovat keskeisellä sijalla pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelmassa. Tavoitteena on turvata kaikkien kansalaisten täysipainoinen osallistuminen työelämään ja edistää toimia vammaisten työllistymisen helpottamiseksi. Koulutuksellista yhdenvertaisuutta vahvistetaan ja erityistä tukea tarvitsevien lasten mahdollisuutta integroitua tavalliseen koulupetukseen edistetään. Peruskoulun päättävälle nuorelle turvataan jatko-opintopaikka. Vammaispalvelujen saatavuus turvataan ja erityisesti kehitetään henkilökohtaista avustajajärjestelmää ja tulkkipalveluja. Vammaispalveluja koskeva lainsäädäntö uudistetaan. Lisäksi

hallitus edistää vammaisten ihmisten mahdollisuutta asua omassa kodissaan, tukee erityisryhmien terveyttä ja toimintakykyä liikunnan avulla sekä edistää kulttuurisia oikeuksia.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa 10 vuotta sitten asetettiin tavoitteeksi rakentaa suomalaisen yhteiskunta kaikille. Myönteisestä kehityksestä ja toimenpiteistä huolimatta tavoite ei ole täysin toteutunut. Tutkimukset ja selvitykset osoittavat, että suomalainen vammaispolitiikkaa ymmärretään pitkälti edelleen erityisryhmien politiikaksi. Hallinnonalat ovat kehittäneet esteettömyyttä ja palvelujaan vammaisten henkilöiden tarpeita vastaaviksi. Haasteena on muuttaa toimintatapoja siten, että vammaisten oikeudet huomioidaan luontevasti osana nykyistä hallintokäytäntöä. Selonteon taustaselvitysten mukaan kaikki hallinnonalat eivät ole vielä sisällyttäneet vammaispoliittista vastuutaan lainsäädäntöönsä. Vammaispoliittisten tavoitteiden määrittelyssäkään riittää vielä tehtävää joillakin hallinnonaloilla. Toisaalta hyvätkään poliittiset tavoitteet ja lainsäädännön sisältämät velvoitteet eivät siirry automaattisesti hyviksi käytännöiksi. Vammaispolitiikka edellyttää hallinnonaloilta vahvaa sitoutumista ja pitkäjänteistä työskentelyä.

3. Tasavertaiset elämisen edellytykset

3.1. Esteettömyys ja saavutettavuus

Yhteiskunnan rakenteiden, toimintojen ja palveluiden esteettömyys edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta, vahvistaa ongelmia ennaltaehkäisevää toimintatapaa ja vähentää syrjäytymistä. Vammaisten henkilöiden ongelmat syntyvät ensisijaisesti siitä, ettei ympäristössä, suunnittelussa, rakentamisessa eikä toiminnoissa ole otettu huomioon heidän tarpeitaan. Ympäristön esteellisyydestä johtuen esimerkiksi perustuslain takaama liikkumisvapaus toteutuu käytännössä heikosti vammaisten henkilöiden kohdalla.

Vammaisten henkilöiden tarpeiden huomioon ottaminen edellyttää monipuolista esteettömyysajattelua. Vammaiset henkilöt eivät muodosta yhtä yhtenäistä ryhmää ja esteettömyys merkitsee erilaisia toimia vammatyypistä, henkilön elämänvaiheesta ja elämäntilanteesta riippuen. Ympäristön esteettömyys ja palvelujen saavutettavuus vaikuttavat suoraan palvelujen tarpeeseen ja niiden kustannuksiin. Mikäli henkilö ei selviä omatoimisesti, lisääntyy ulkopuolisen avun ja erilaisten apuvälineiden tarve. Esteettömyys rakentuu pitkälti asenteista ja suhtautumisesta. Nämä näkymättömät esteet muuttuvat näkyviksi esimerkiksi vammaisten henkilöiden tiedon saannin vaikeutena tai ympäristön fyysisinä ominaisuuksina.

Esteetön ympäristö on yhteiskunnallisesti pitkäjänteinen ja kustannustehokas ratkaisu ja esteettömät ratkaisut helpottavat useimmiten kaikkien ihmisten selviytymistä. Usein esteettömyys on myös ekologisesti kestävä. Ympäristön rakentaminen esteettömäksi vähentää myös hallinnon kustannuksia, kun tarve erillisiin muutoksenhakuihin poistuu.

Esteettömyyden rinnalla käytettävyys ja saavutettavuus ovat sosiaalisesti kestävää kehitystä. Ei riitä, että joku palvelu on tarjolla, vaan sen ääreen on myös päästävää, siitä on saatava tietoa, sen on oltava käyttökelpoinen ja sen on vastattava ihmisten erilaisiin tarpeisiin. Palvelun saantiin on oltava myös taloudellisia mahdollisuuksia. Esteettömyyden ja saavutettavuuden periaate saattaa vammaisten ihmisten kohdalla tarkoittaa käytännössä myös erityispalveluita eli positiivista erityiskohtelua, jotta yhdenvertaisuus voidaan turvata.

Tietoyhteiskunnassa yksi esteettömyyttä ja saavutettavuutta edistävä väline on tietoteknologia. Vammaiselle henkilölle se merkitsee usein mahdollisuutta aikaisemmin mahdottomien tehtävien suorittamiseen. Tietoteknologisilla ratkaisuilla voidaan tukea tiedon hankintaa, työntekoa, opetusta, kuntoutusta, kommunikaatiota ja vuorovaikutusta.

Vammaisjärjestöjen ja niiden jäsenten kokemuksen mukaan yleinen asenneilmasto on muuttunut myönteisemmäksi. Vammaisten ihmisten oikeus osallistua ja elää tasavertaisena kansalaisena ei kuitenkaan toteudu riittävästi ja yhteiskunnallisella tasolla kohdataan asenteellista ja rakenteellista esteellisyyttä. Asenteista ja tietämättömyydestä aiheutuvaa syrjintää esiintyy työelämässä, yksityisyyteen ja koskemattomuuteen liittyvissä asioissa, koulutuksessa, elinympäristön rakenteissa sekä vammaispalveluissa. Keskeisimmät kehittämiskohteet esteettömyyden ja saavutettavuuden lisäämisessä liittyvät vammaisjärjestöjen näkemyksen mukaan rakennusalan lainsäädännön soveltamiseen, rakennusten käytettävyyden lisäämiseen, soveltuvien kulkuvälineiden lisäämiseen, kommunikaation esteettömyyden lisäämiseen sekä tiedon saatavuuden parantamiseen.

3.2. Kommunikaatio

Oikeus tulla kuulluksi ja ymmärretyksi on yksi ihmisen perusoikeuksista. Kommunikaation avulla tyydytetään inhimillisiä tarpeita ja kommunikaatio on keskeinen ihmisyyteen kuuluva asia. Viittomakieltä käyttävien ja vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet on turvattu perustuslailla. Viittomakielen tunnustamisella on kuuroille osallisuuden kannalta keskeinen merkitys. Viittomakieliset muodostavat kulttuurisen yhteisön, joka lisää oman elämän hallinnalle välttämätöntä henkistä kasvua.

Oikeus käyttää omaa kieltään on edellytyksenä vammaisen henkilön itsenäiselle suoriutumismelle. Oma kielen käyttäminen mahdollistaa päivittäisistä toiminnoista suoriutumisen ja takaa mahdollisuuden osallistua. Erilaisista vammoista aiheutuvat kommunikaation ongelmat ovat yhteiskunnan eriarvoisuutta luova tekijä. Tämän vuoksi tulkkaukset, kommunikaation apuvälineet ja tiedonsaanti ovat vammaiselle henkilölle välttämättömiä yhdenvertaisuuden osatekijöitä. Kommunikaatioon liittyvien ongelmien poistaminen on osa ympäristön esteettömyyttä ja saavutettavuutta.

Vaikeavammaisten henkilöiden subjektiivinen oikeus tulkkipalveluihin toteutuu kunnissa vaihtelevasti ja palvelun saatavuudessa on selvitysten mukaan kuntakohtaisia eroja. Palvelun kysyntä on tarjontaa suurempi ja tulkkien saanti on vaikeaa etenkin iltaisin, viikonloppuisin ja äkillisessä tilanteessa. Tulkkipalvelun organisoiminen kuntaa suuremmalla väestöpohjalla tuo vahvuutta palvelun järjestämiseen ja etätulkkauksen kehittäminen on yksi ratkaisu pitkien välimatkojen aiheuttamiin ongelmiin.

Kommunikaation olennainen ulottuvuus on tiedonsaanti. Vammaisen henkilön toimiminen on hankalaa, mikäli vamma häiritsee ja estää tiedonsaantia. Selvitykset osoittavat, että monien vammaisryhmien tiedonsaantimahdollisuudet ovat huonompia muuhun väestöön verrattuna. Esimerkiksi kuulo- ja näkövammaisille sekä kehitysvammaisille on riittämättömästi sopivaan muotoon muokattua tietoa.

Tietoteknologiset ratkaisut parantavat edellytyksiä kaikkien vammaisryhmien kommunikointimahdollisuuksien huomioon ottamiseen. Kommunikointiin liittyviä välineitä tulee olla kaikkien saatavilla. Eri vammaisryhmillä on oltava samanlaiset tiedonsaantimahdollisuudet kuin muillakin kansalaisilla.

3.3. Vammaisen lapsi ja hänen perheensä

Vammaisen lapsen syntyminen vaatii vanhemmilta sopeutumista ja lapsen vammaisuus sitoo heidän voimavarojaan. Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöt tukevat vammaisen lapsen vanhempien selviytymistä omalla asiantuntemuksellaan, palveluilla ja tukitoimilla. Lastenneuvolassa seurataan säännöllisesti lapsen kehitystä ja tarvittaessa vanhempia oh-

jataan jatkotutkimuksiin. Lapselle ja perheelle järjestetään lääkinällistä, sosiaalista ja kasvatuksellista kuntoutusta. Kansaneläkelaitos myöntää rahallista tukea alle 16-vuotiaalle lapselle taloudellisen tai muun rasituksen korvaamiseksi.

Vammaisen lapsen päivähoito voidaan järjestää monella tavoin. Päivähoito voidaan järjestää vanhempien antamana hoitona kotona, yksityisenä päivähoitona tai kunnan järjestämänä päiväkotij- ja perhepäivähoitona. Vanhemmalla on mahdollisuus saada työ- ja perhe-elämän yhteensovittamisen helpottamiseksi osittaista hoitovapaata työajan lyhentämiseen ja osittaista hoitorahaa ansionmenetyksen korvaukseksi. Etuuksien myöntämisoikeutta on laajennettu pääministeri Matti Vanhasen hallituksen kaudella. Vammaisen lapsen vanhemmilla hoitovapaa-oikeus sekä oikeus osittaiseen hoitorahaan jatkuvat lapsen peruskoulun kolmannen lukuvuoden päättymiseen saakka. Huhtikuussa 2006 hallitus antoi eduskunnalle esityksen, jossa ehdotetaan vammaisen ja pitkäaikaissairaana lapsen vanhempien oikeutta osittaiseen hoitovapaaseen laajennettavaksi siihen asti, kun erityistä huoltoa ja hoitoa vaativa lapsi täyttää 18 vuotta.

Yleisenä tavoitteena on järjestää päivähoitopaikka integroiduksi muiden lasten kanssa. Tällä hetkellä kunnan järjestämässä päivähoitossa olevista lapsista seitsemän prosenttia (noin 12 600) on erityistä hoitoa ja kasvatusta tarvitsevia lapsia. Niistä lapsista, joille varhaiskasvatus- tai kuntoutussuunnitelmassa on määritelty erityisen tuen tarve, 92 % on tukitoimien piirissä. Suuren esteen erityisen tuen saamiselle muodostaa ammattihenkilökunnan puute. Vajetta on erityisesti puheterapeuteista ja erityislastentarhanopettajista. Määrärahojen puute on myös yksi este riittävien tukitoimien järjestämiselle.

Palveluohjausmenettely on kunnissa uusi menettely, jolla tuetaan ja helpotetaan perheitä palvelujen ja tukitoimien hakemisessa. Palveluohjauksessa arvioidaan perheen elämäntilanne ja avuntarve sekä kootaan palvelut perheen kannalta mielekkäällä tavalla. Menetelmän tavoitteena on lieventää palvelujärjestelmän hajanaisuudesta perheelle aiheutuvia haittoja ja ongelmia.

Lasten etua ja oikeuksia edistää uutena viranhaltijana lapsiasiavaltuutettu. Hän seuraa lasten ja nuorten elinolosuhteita, lainsäädäntöä sekä yhteiskunnallista päätöksentekoa. Hän tekee aloitteita ja välittää lapsia koskevaa tietoa lapsille, lasten parissa työskenteleville, viranomaisille ja muulle väestölle.

Perheet tarvitsevat perhetilanteeseensa tukea ja palveluita. Selvitysten mukaan vanhemmat pitävät palveluita koskevaa ohjausta ja neuvontaa riittämättömänä. Vanhemmat kokevat niin ikään, että heidän itsensä tulee olla asiantuntijoita saadakseen lapsen tarvitsemat palvelut ja palveluiden saaminen saattaa edellyttää taistelemista ja jatkuvaa todistamista. Arjessa ongelmatilanteita aiheuttavat myös vanhempien uupuminen ja taloudellisen tuen vähäisyys. Lapsen vaikea vamma merkitsee usein toisen vanhemman täysipäiväistä hoitopanosta ja vahvaa sitoutumista lapsen hyvinvoinnista huolehtimiseen.

Vammaisten lasten mielipiteitä ja kokemuksia on selvitetty varsin vähän. Liikuntavammaisten lasten haastattelussa vuonna 2000 selvisi, että lapset kokivat elävänsä tavallista suomalaista lasten elämää, mutta samalla vammaisuus vaikutti heidän harrastusmahdollisuuksiinsa ja ystävyyssuhteisiinsa. Lähiympäristön koettiin asettavan heidät eriarvoiseen asemaan vammattomiin ikätovereihin verrattuna. Lapset totesivat, että tietoa vammaisuudesta pitäisi jakaa nykyistä enemmän.

3.4. Koulunkäynti ja opiskelu

Sivistykselliset perusoikeudet ovat osa suomalaista perusoikeusjärjestelmää ja ne koskevat kaikkia Suomessa asuvia ihmisiä. Jokaisella on oikeus perusopetukseen. Julkisen vallan tehtävänä on huolehtia, että perusopetuksen lisäksi on saatavilla monipuolisia koulutuspalveluja riittävästi koko maassa. Vammaisten henkilöiden koulutuksellista eriarvoisuutta kuvastaa heidän muuta väestöä matalampi koulutustasonsa.

Perusopetus tavoittaa vammaiset lapset hyvin ja koulut järjestävät opetuksessa tarvittavat tukitoimet kohtuullisesti. Peruskoulun jälkeisessä koulutuksessa sen sijaan on todettu monenlaisia esteitä. Esteet liittyvät mm. koulutuksen kysynnän ja tarjonnan epätasapainoon, opetusmateriaalin puuttumiseen, oppilaitosten tilojen esteellisyyteen sekä opiskelijan tarvitsemien tukitoimien, kuten tulkkien, avustajien ja apuvälineiden järjestämättömyyteen. Eri-tyisopettajien lukumäärä vaihtelee alueellisesti ja suhteessa vähiten heitä on Pohjois-Suomessa.

Lukiota käyvät vammaiset opiskelijat eivät saa aina tarvitsemaansa erityispedagogista tukea eivätkä oppilaitokset järjestä vammaisten opiskelijoiden tarvitsemia riittäviä palveluja ja tukitoimia, kuten tulkkipalvelua tai avustajaa. Ammatillisen opetuksen osalta on havaittu, että tarjonta vaikuttaa kysyntään eikä opiskelijalla ole käytännössä oman ammattialan valinnassa paljontaan vaihtoehtoja. Ammatillisilta oppilaitoksilta näyttää olevan riittämättömät edellytykset järjestää opiskelijoiden tarvitsemia palveluja ja tukitoimia. Puutteet ruotsinkielisten vammaisten koulutuksen järjestämisessä ovat usein johtaneet siihen, että vammaiset nuoret ovat joutuneet hakemaan peruskoulun jälkeistä koulutusta Ruotsista. Kehittämistyöllä ja lainsäädännöllä tulee jatkossa parantaa opetuksen alueellisen ja sisällöllisen tasa-arvon edistämistä sekä opiskelussa tarvittavien tukitoimien, esim. tulkki- ja avustajapalvelujen kehittämistä.

Yliopisto-opiskelun esteettömyyttä selvitettiin vuonna 2005. Pahimmat puutteet liittyivät tulkkipalvelun saatavuuteen, tilojen esteellisyyteen sekä välineiden ja opetusmateriaalien puutteisiin. Henkilökunnan tai muiden opiskelijoiden asenteet saatettiin myös kokea opinto- ja hankaloittavaksi tekijäksi. Vamman laatu vaikutti opiskelualan valintaan rajoittavasti. Yliopisto-opiskelussa koetut esteet ja kehittämistarpeet koskettavat myös ammattikorkeakouluja. Haasteena on saada esteet poistettua ja lisätä opiskelun tasa-arvoisuutta myös ammattikorkeakoulu- ja yliopisto-opinnoissa.

3.5. Työ ja toimeentulo

Toimeentulon takaava työ, turvallinen elinympäristö, hyvät asumisolot, toimivat lähipalvelut sekä ihmisten omaa selviytymistä tukeva sosiaalinen verkosto muodostavat perustan osallistumiselle ja yhteiskuntaan kuulumiselle. Elannon hankkiminen valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla on jokaisen perustuslaillinen oikeus. Yhteiskunnan kannalta on ensiarvoisen tärkeää saada vammaiset henkilöt mukaan työelämään parantamaan työmarkkinoiden toimivuutta sekä työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaamista.

Vammaisten henkilöiden työllisyysaste on selvästi matalampi kuin väestöllä keskimäärin ja heidän työllistymiskynnyksensä on korkea. Työllistymisen edistämiseksi ja avoimille työmarkkinoille työllistymisen tukemiseksi on maassamme tehty lainsäädäntömuutoksia ja käyttöön on otettu erilaisia työkuntoutuksen ja tukityöllistämisen muotoja. Vuodesta 1999 lähtien työkyvyttömyyseläke on ollut mahdollista jättää lepäämään ansiotyöhön siirryttäessä. Vuodesta 2002 alkaen nuoren (16-20 v.) kuntoutusraha on ollut ensisijaisena toimeentuloturvana koulutuksen ja kuntoutuksen ajalta eli kuntoutus on ensisijainen eläkkeeseen näh-

den. Kunnan työllistämistehtävää täsmennettiin vuonna 2002. Sosiaalihuollon toimenpitein järjestetään työvoimahallinnon palvelujen lisäksi työhön sijoittumista edistäviä tukitoimenpiteitä sekä työtoimintaa. Kuntien työkeskusten työ- ja päivätoimintaan osallistuvien vammaisten ja vajaakuntoisten henkilöiden työosuusrahan verotonta vähimmäismäärää korotettiin 12 euroon vuonna 2006.

Yhdenvertaisuuslaissa säädetään viranomaisten velvollisuudesta kaikessa toiminnassaan edistää yhdenvertaisuutta sekä työnantajan ja koulutuksenjärjestäjän erityisvelvollisuuksista vammaisten työntekijöiden ja opiskelijoiden tosiasiallisen tasa-arvon edistämiseksi. Lisäksi työsopimuslaissa säädetään työnantajan velvollisuudesta kohdella työntekijöitä tasapuolisesti.

Yhdenvertaisuuslain mukaan työnantajan ja koulutuksen järjestäjän on ryhdyttävä sellaisiin vammaisen henkilön työhön tai koulutukseen pääsyä sekä työssä selviämistä edellyttäviin toimiin, joita ei ole pidettävä kohtuuttomina. Tiedoiltaan, taidoiltaan ja kokemukseltaan tehtävän asettamat vaatimukset täyttävää vammaista työnhakijaa ei saa syrjäyttää sillä perusteella, että hänen työhön valitsemisensa edellyttää työnantajalta kohtuullisia toimia. Täyttääkseen yhdenvertaisuuslaissa säädetyn velvoitteen uutta työvoimaa palkkaavan työnantajan on pyrittävä tunnistamaan työhön liittyvät esteet ja poistettava ne. Mukautukset voivat liittyä työnjärjestelyihin, fyysiseen työympäristöön (liikkumisesteiden poisto, luiskat, hissit) ja työvälineisiin, kuten henkilökohtaisiin apuvälineisiin.

Vammaisten ja vajaakuntoisten työllistämiseksi myönnettävän palkkatuen ehtoja on parannettu vuoden 2006 alusta siten, että vajaakuntoinen työnhakija voidaan työllistää yrityksiin myös määräaikaisiin työsuhteisiin toistaiseksi voimassa olevien työsuhteiden lisäksi. Lisäksi parannettiin palkkatuen myöntämisen kestoa. Vajaakuntoisille palkkatukea voidaan myöntää pitkäkestoisesti tai pysyvästi tilanteissa, joissa se on tarkoituksenmukaista henkilön alentunut työkyky ja muut työllistymismahdollisuudet huomioiden.

Tukitoimenpiteet ovat edistäneet vammaisten henkilöiden työllistymisen mahdollisuuksia. Vammaisten henkilöiden työllistyminen on kuitenkin tukitoimenpiteistä huolimatta edelleen heikompaa kuin muulla väestöllä ja tulotaso jää muuta väestöä matalammaksi. Tulotasoa selittää osaltaan koulutustason mataluus. Työttömänä olevien vammaisten ja vajaakuntoisten lukumäärän nousu on kuitenkin tasaantunut ja se on pysynyt suhteellisen vakiona vuodesta 2002 alkaen. Vuonna 2005 työministeriön tilastoimia työttömiä vammaisia ja vajaakuntoisia työnhakijoita oli reilut 67 000 henkilöä eli 11,7 % kaikista työnhakijoista. Vammaisten ja vajaakuntoisten työnhakijoiden työhönsijoittumisia avoimille työmarkkinoille oli vuonna 2005 työministeriön työnvälitystilastojen mukaan 37 800. Lisäksi yli 6000 vajaakuntoista henkilöä aloitti työvoimakoulutuksen ja lähes 12 000 työtöntä vajaakuntoista työnhakijaa sijoittui työhön työhallinnon tukitoimenpiteiden avulla.

Työministeriön luvut kuvaavat vammaisten henkilöiden lisäksi henkilöitä, joilla on pitkäaikaisesta sairaudesta johtuvia työllistymisvaikeuksia. Koska käytettävissä ei ole täsmällistä vammaisen henkilön määritelmää eikä tilastoja vammaisten henkilöiden osuudesta työikäisestä väestöstä ja työvoimasta, vammaisten työllisyys- tai työttömyysastetta ei voida luotettavasti arvioida.

On arvioitu, että 200 000 vammaista tai pitkäaikaissairasta henkilöä voisivat toisenlaisissa olosuhteissa liittyä työvoimaan. Vammaisten ja vajaakuntoisten työnhakijoiden lukumäärä on noussut hitaasti koko 1990-luvun ja nousu jatkuu edelleen. Vajaakuntoisia työnhakijoita oli vuonna 2005 työministeriön tilastojen mukaan noin 91 000. Myös tähän lukuun sisältyy vammaisten henkilöiden lisäksi muita työnhakijoita.

Vammaisten ja vajaakuntoisten työllistymismahdollisuuksien parantaminen on todettu keskeiseksi kehittämishaasteeksi lukuisissa työllistymisen edistämistä koskevissa selvityksissä.

Yhteiskunnan lähivuosien haasteena on työvoiman riittävyys ja saatavuus. Iso osa vammaisista henkilöistä muodostaa tällä hetkellä työvoimareservin.

3.6. Perhe ja asuminen

Vammaisten ihmisten perhesuhteista on vain vähän tietoa. Vammaisten henkilöiden parisuhteen ja perheen muodostaminen eroaa jonkin verran muusta väestöstä. Avio- ja avoliitossa elävien osuus on vähäisempää kuin muilla ja lasten lukumäärä on myös jonkin verran pienempi. Kehitysvammaisilla henkilöillä avio- ja avoliitossa eläminen on vielä harvinaisempaa kuin muilla vammaisilla henkilöillä. Lähes kolmannes kehitysvammaisista henkilöistä asuu vanhempiensa luona aikuisenakin.

Vammaisella henkilöllä on oikeus muuttaa vanhempiensa luota, perustaa perhe, hankkia työpaikka ja toteuttaa asumisessaan yksilöllistä elämäntyyliä. Vammaiset nuoret ovat heterogeeninen ryhmä ja aikuistumisen prosessi vaihtelee: joillakin vammaisilla nuorilla se ei toteudu lainkaan. Nuorten itsenäistymiseen liittyvät haasteet monimutkaistuvat vammaisten nuorten kohdalla. Ammatin hankkimisen mahdollisuudet ovat muita rajallisemmat ja työura jää usein kehittymättä. Seurustelukumppanin löytäminen ja elämästä kiinni saaminen voi olla vaikeaa.

Vammaisilla ihmisillä on yhdenvertaisuusperiaatteen mukaisesti oltava mahdollisuus asua muun väestön keskellä. Heillä on niin ikään oikeus vaihtaa asuntoa ja asuinpaikkakuntaa muun väestön tavoin. Asunnon hankkiminen on kuitenkin usein ongelmallista asuntokannan sopimattomuudesta, ympäristön esteistä, palveluiden järjestämisiongelmissä sekä taloudellisista seikoista johtuen. Kotikuntalain muutosta koskeva esitys, joka edistää erityisesti vammaisten henkilöiden ja vanhusten oikeutta vaihtaa asuinpaikkaansa, on valmisteilla sisäasiainministeriössä. Asiaan liittyviä sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön muutoksia valmistellaan parhaillaan sosiaali- ja terveysministeriön sisäisessä valmisteluryhmässä.

Asuinympäristön ja asuntojen perusratkaisujen tulee mahdollistaa vammaisten henkilöiden asuminen ja liikkuminen. Tasa-arvoisinta, toimivinta ja taloudellisinta on, että uudistuotannon suunnittelun lähtökohtana on esteettömyys ja saavutettavuus. Asuntojen tulee olla riittävän tilavia ja asuinympäristön toimivuus tulee ottaa huomioon jo rakentamisvaiheessa. Tämä on yhteiskuntataloudellisesti kestävä lähtökohta. Samat vaatimukset koskevat asunnon muutostöitä ja korjausrakentamista.

3.7. Ikääntyminen

Ikääntyessä ihmisen toimintakyky laskee. Monet vammautuvat vanhentuessaan ja vammaiset ihmiset vanhenevat vammojensa kanssa. Ikääntyvän väestön määrä lisääntyy. Nämä ovat ajankohtaisia ja lähivuosien yhteiskunnallisia haasteita.

Iäkkäät vammaiset henkilöt muodostavat tiettyjen vammaisryhmien enemmistön. Erityisesti monivammaisuus sekä pitkäaikaisten sairauksien mukanaan tuomat haitat lisääntyvät vanhemmissa ikäryhmissä. Iäkkäitä vammaisia koskevaa tietoa on vähän. Vanhuus ja vammaisuus kuten vanhuus ja sairauskin samastetaan usein niin, että saatavilla on tietoa vain yleisellä tasolla.

Iäkkäistä vammaisista ja heidän palvelutarpeistaan kaivataan lisää tietoa etenkin heidän lukumääränsä kasvaessa. Nykyiset iäkkäät vammaiset ihmiset ja etenkin iäkkäinä vammautuneet ihmiset eivät ole tottuneet vaatimaan palveluja ja ne jäävät helposti hankkimatta. Monet

iäkkäät vammaiset ihmiset eivät myöskään tiedä palveluista tai oikeuksistaan. Erityisesti aistivammaiset vanhukset jäävät näistä syistä helposti yksin, kotiin eristyksiin.

Ikäihmisten lakisääteinen oikeus palvelutarpeen arviointiin tuli voimaan 1.3.2006. Sen tavoitteena on varmistaa välttämätön hoito ja huolenpito. Palvelutarpeen arviointi tuo kunnassa esiintyvän sosiaalipalvelujen tarpeen entistä näkyvämmäksi ja mahdollistaa siten palvelujen suunnittelun realistisemmalta pohjalta. Henkilöllä on oikeus päästä palvelutarpeen arviointiin heti, mikäli asian kiireellisyys sitä edellyttää. Muussa tapauksessa on 80 vuotta täyttäneiden ja eläkkeensaajien hoitotukea (erityishoitotukea) saavien henkilöiden palvelujen tarve on arvioitava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä yhteydenotosta. Eläkkeensaajien erityishoitotuen piirissä olevia 80 vuotta täyttäneitä oli 9 000 henkilöä vuonna 2005.

Ikääntymisen aiheuttamaa palvelujen ja laitoshoidon tarvetta voidaan vähentää ehkäisevällä ja kuntouttavalla toiminnalla, apuvälineiden avulla sekä asuntoja ja asuinympäristöä parantamalla. Henkilöllä, joka asuu liikuntaesteitä käsittävissä asunnossa, on todettu olevan kaksinkertainen riski toimintakyvyn ongelmiin verrattuna esteettömissä asunnoissa asuviin. Omaishoidon tuki ja siihen sisältyvät palvelut ja tuki lisäävät mahdollisuuksia kotona asumiseen ja hyvään, mielekkääseen elämään. Omaishoidon tuella voidaan myös korvata, vähentää ja siirtää muiden sosiaali- ja terveystalveluiden tarvetta. Omaishoitajana voi toimia hoidettavan omainen tai läheinen henkilö. Kotiin annettavat palvelut auttavat kun toimintakyky alenee eikä henkilö enää selviydy arkipäivän toiminnoista. Kotipalvelut tukipalveluineen sekä kotisairaanhoidon palvelut ovat keskeisimmät palvelumuodot. Kotiin annettavat palvelut ovat olleet kehittämisen kohteena viime vuosina. Yhtenä uutena palvelumuotona on otettu käyttöön ennaltaehkäisevät kotikäynnit.

Iäkkäät kehitysvammaisperheet ovat yksi helposti syrjään jäävistä ryhmistä. Nämä perheet ovat usein tottuneet toimimaan ilman tukea. Palveluja kysytäänkin vasta silloin, kun selviytymisongelmat ovat niin suuria, etteivät he enää selviydy kotona. Kehitysvammaisten henkilöiden elinikä on kymmenen vuotta lyhyempi kuin väestössä keskimäärin. Syvästi kehitysvammaisten henkilöiden eliniän ennuste on lähes kolmanneksen lyhyempi kuin väestöllä keskimäärin. Vanhempiansa kanssa asuvat lievästikin kehitysvammaiset henkilöt kokevat elämänmuutoksen, kun he joutuvat järjestelemään elämänsä uudelleen vanhempiansa kuoleman jälkeen.

3.8. Kulttuuri, vapaa-aika ja osallistuminen

Mielekäs vapaa-ajan toiminta on yksi hyvinvointia ylläpitävä tekijä. Vammaisilla ihmisillä on perustuslain takaamat tasavertaiset sivistykselliset oikeudet itsensä kehittämiseen, kulttuuripalveluihin, harrastustoimintaan ja muihin vapaa-ajan toimintoihin.

Valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittisessa periaatepäätöksessä korostetaan perusoikeutta taiteeseen. Jokaisella on oltava mahdollisuus rikastuttaa taiteen ja kulttuurin avulla omaa ja muiden elämää, nauttia laadukkaasta ympäristöstä ja vaalia sen kulttuuriperintöä. Kulttuurinen osallistuminen sisältää myös vammaisten henkilöiden mahdollisuuden saada käyttää ja kehittää omaa luovaa ja taiteellista osaamistaan.

Vammaisten henkilöiden kulttuurinen yhdenvertaisuus edellyttää taiteen tunnistamista ja tukemista muiden taiteen muotojen rinnalla. Useimmilla vammaisjärjestöillä on erilaista kulttuuritoimintaa; harrasteryhmiä, koulutusta ja tapahtumia. Järjestöt tiedottavat kulttuurista sekä harjoittavat yhteistyötä taiteilijoiden ja taidejärjestöjen kanssa. Vapaaehtoisuuteen perustuvan toiminnan ongelmana on varojen niukkuus.

Opetusministeriön Kulttuuria kaikille työryhmä selvitti vuonna 2002 vammaisjärjestöjen ja niiden jäsenten omaehtoista kulttuuritoimintaa. Selvitys osoitti kulttuurin saavutettavuudessa olevan toimivien järjestelmien ohella moninaisia ongelmia. Osallistumisen esteitä muodostivat mm. museoiden fyysiset puitteet, kosketeltavan taiteen ja opastusäänitteiden vähäisyys, induktiosilmukoiden toimimattomuus, avustajien puute, apuvälineiden saatavuus sekä tiedon puute.

Vammaisten henkilöiden kulttuuristen oikeuksien toteuttamista edistetään aktiivisella ohjelmatason työskentelyllä. Valtioneuvoston taide- ja taiteilijapolitiikkaa koskeneen periaatepäätöksen pohjalta valmistui vuonna 2004 Vammaiset ja kulttuuri –toimikunnan laatimana toimenpideohjelma Taide tarjolle, kulttuuri kaikille. Ohjelma sisältää konkreettisia ja käytännönläheisiä ohjeita taide- ja kulttuuritarjonnan saavutettavuuden parantamiseksi sekä toimenpide-ehdotuksia vammaisten ihmisten oman luovan toiminnan edistämiseksi. Keväällä 2006 valmistui Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -toimenpideohjelma, jonka sisältämät toimenpiteet opetusministeriö pyrkii toteuttamaan vuoteen 2010 mennessä. Ohjelman painopiste on julkisten kulttuuripalvelujen saavutettavuudessa.

Liikunnalla on suuri merkitys fyysisen toimintakyvyn kannalta. Vammaisten henkilöiden liikuntaan osallistuminen mahdollistetaan saavutettavuutta lisäävillä toimenpiteillä. Opetusministeriö on lisännyt viime vuosina vammaisliikuntajärjestöjen avustuksia, osoittanut kunnille määrärahoja uimahallien ja liikuntatilojen peruskorjauksiin sekä tukenut edelleen kuntien liikuntatoimia siten, että kunnat ovat palkanneet noin 90 erityisliikunnanohjaajaa. Fyysisten tilojen soveltuvuuden lisäksi myös ohjaavan henkilökunnan tulee tiedostaa vammaisten liikunnan tarve ja tukea vammaisia henkilöitä monin tavoin. Liikunta- ja urheilutoimintaan osallistuville vammaisille henkilöille tulee mahdollistaa myös laadukas valmennus ja ohjaus ja sitä kautta osallistuminen kansallisen ja kansainvälisen tason toimintaan. Valtakunnan tasolla valtion liikuntaneuvoston alaisen erityisliikunnan jaoston tehtävänä on lisätä vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja iäkkäiden kansalaisten tasavertaisuutta sekä kehittää heille sovellettuja liikuntapalveluja.

Perustarpeisiin kuuluvat myös uskonnolliset ja katsomukselliset tarpeet. Yhteistyössä uskonnollisten yhteisöjen kanssa on edistettävä toimintaa, jolla mahdollistetaan vammaisten henkilöiden hengellinen toiminta ja osallistuminen. Vammaisten henkilöiden katsomuksellista vakaumusta kunnioitetaan ja heillä on myös halutessaan mahdollisuus olla uskonnollisen toiminnan ulkopuolella. Suomen evankelisluterilainen kirkko on linjannut vammaispoliittista toimintaansa vuonna 2003 valmistuneessa ohjelmassa Kirkko kaikille.

3.9. Vähemmistöt ja harvinaiset vammaisryhmät

Vähemmistöön kuuluvat vammaiset henkilöt muodostavat vähemmistön vähemmistön joukossa ja heillä on muihin vammaisiin henkilöihin verrattuna kaksinkertainen syrjäytymisriski. Selviytymisen kannalta on tärkeää, että vähemmistöön kuuluvien vammaisten henkilöiden tarpeet havaitaan ja palvelut sovitetaan tarpeita vastaavasti.

Ruotsin-, saamen-, romani- ja viittomakielisille tulee järjestää palvelut omalla kielellä perustulain perusteella. Palveluiden järjestämiseen eri kieliryhmille liittyy monia haasteita. Ruotsinkielisten vammaispalvelujen järjestämisessä kunnilla on samantyyppisiä ongelmia kuin muutenkin vammaispalveluiden järjestämisessä. Ruotsinkielisten kehitysvammaisten palveluista vastaa oma ruotsinkielisten ja kaksikielisten kuntien muodostama erityishuolto-
piiri, jonka tehtävät ovat tarpeiden mukaisesti laajentuneet myös muihin saman kielivähemmistön palveluihin.

Romanikielisten vammaisten henkilöiden tilannetta ei tunneta hyvin. Arviolta tarve on kuitenkin lisääntyvä, sillä perinteinen sairaiden ja vammaisten perheissä hoitaminen on vähenemässä myös romanikulttuurissa. Monet romanivanhukset, vammaiset ja heitä hoitavat perheet ovat yksinäisiä perinteisen yhteisöllisyyden hiipuesssa ja tarvitsevat kipeästi apua ja tietoa. Tarvittavista palveluista ei ole tietoa, sillä sosiaalipalveluja on perinteisesti kartettu palvelujärjestelmän ennakkoluulojen vuoksi.

Saamenkielisiä vammaispalveluja on saatavissa niukasti. Saamenkielisiä vammaisia henkilöitä on määrällisesti vähän ja he asuvat kaukana toisistaan, jolloin yhdenvertaisten palvelujen järjestäminen on erityisen haasteellista. Saamelaiskäräjillä on vuodesta 2000 alkaen ollut määräraha saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalveluiden turvaamiseen ja joissakin Lapin kunnissa sitä on käytetty myös saamenkielisten vammaispalveluiden kohentamiseen.

Myös vammaiset maahanmuuttajat ja turvapaikan hakijat tarvitsevat vähemmistöasemansa vuoksi erityistukea. Vaikeavammaiset maahanmuuttajat ja turvapaikan hakijat joutuvat helposti eristyksiin, ellei heidän tarpeitaan huomioida. Vammaiset maahanmuuttajat ja turvapaikan hakijat tulisi sijoittaa niin, että yhteydet ovat hyvät ja liikkuminen helppoa.

Vähemmistöryhmien lisäksi myös harvinaiset vammaisryhmät voivat tarvita erityishuomiota. Usea tutkija on huomauttanut, että kommunikaatioon liittyvät vaikeudet voivat hankaloittaa vaikeavammaisten tarpeiden riittävää huomioimista. Vähälle huomiolle jääneiden vammaisten kommunikaation mahdollisuuksien turvaaminen on ihmisoikeuksien, itsemääräämisen ja itsenäisen selviytymisen kannalta välttämätöntä. Vamma- ja sairausryhmän harvinaisuus tuo helposti mukanaan myös joukon muita ongelmia.

3.10. Elinoloja koskeva tiedontarve

Vammaisuutta ja vammaisia ihmisiä koskevaa tietoa tarvitaan yhteiskuntapolitiikan ja tutkimuksen tarpeisiin. Vammaisia henkilöitä koskeva tutkimustieto on nykyisellään pirstaleista ja tieteellisen tiedon kriteerit täyttävää tietoa on vähän. Tilanne ilmentää vammaistutkimuksen marginaalisuutta tutkimuksen kentässä. Tällä hetkellä vammaistutkimuksella ei ole vakiintunutta sijaa tutkimusjärjestelmässä, mikä näkyy tutkijakoulutuksen puutteena ja pysyvän rahoituslähteen puuttumisena. Tutkimus on käytännössä niukan projektirahoituksen ja tutkijoiden harrastuneisuuden varassa.

Lisäksi vammaisia ihmisiä koskevassa tiedossa on selviä aukkoja ja puutteita. Vain poikkeustapauksissa tieto on sukupuolen mukaan eriteltyä, vaikka vammaisten naisten ja miesten asemassa voi kansainvälisen tutkimuksen valossa havaita selviä eroja. Monista vammaisryhmistä muuta kuin lääketieteellistä tutkimustietoa on hyvin vähän. Tietoa haavoittuvimmista ryhmistä ja harvinaisista ryhmistä tai vähemmistöistä ei juuri löydy. Lisäksi kokonaiskuvan saaminen vammaisten ihmisten asemasta, elinoloista ja hyvinvoinnista on hyvin hankalaa erilaisten tietolähteiden vertailukelvottomuuden ja tiedon puuttumisen vuoksi.

Osana palvelujärjestelmää kerätään jonkin verran tietoa palveluiden käyttäjistä ja kustannuksista sekä tehdään erillisiä selvityksiä palveluiden toimivuudesta ja kehittämistarpeista. Tiedon keruu ei kuitenkaan nykyisessä muodossa anna riittävän seikkaperäistä kokonaiskuvaa vammaisten kansalaisten olosuhteista eikä se sellaisenaan täysin vastaa yhteiskuntasuunnittelun tarpeisiin.

4. Palvelut ja tukitoimet yhdenvertaisuuden edistäjinä

4.1. Vammaisuuden esiintyvyydestä

Vammaisuuden esiintyvyydestä ei ole olemassa tarkkaa tutkimus- tai tilastotietoa. Tämä on ongelmallista vammaisten ihmisten hyvinvoinnin ja olosuhteiden selvittämisen kannalta. Arvioiden pohjana käytetään edelleen 1980-luvulla esitettyjä lukuja, joiden mukaan vaikeavammaisuutta esiintyisi noin yhdellä prosentilla ja vammaisuutta noin viidellä prosentilla väestöstä. 1990-luvun alussa arvioitiin noin 250 000:lla suomalaisella olevan jokin merkittävää haittaa aiheuttava vamma tai toimintavaje.

Näkövammaisia henkilöitä on Suomessa arviolta noin 80 000, mikä tarkoittaa noin 1,5 prosenttia väestöstä. Näistä sokeita on noin 10 000. Kuuroja henkilöitä arvioidaan olevan noin 8000, joista noin 5000:llä viittomakieli on äidinkieli tai ensikieli. Kuurosokeita on noin 850 henkilöä. Puhevammaisia on useita tuhansia ja joidenkin arvioiden mukaan jopa 10 000 henkilöä.

Liikkumisesteisiä ihmisiä on Terveys 2000 -kyselyaineistossa oman ilmoituksensa mukaan noin kaksi prosenttia 18-29 -vuotiaista ja sitä vanhempien joukossa keskimäärin 21 %. Liikkumisesteisyys lisääntyy iän myötä niin, että yli 75-vuotiaiden joukossa lähes 65 % vastaajista ilmoittaa liikkumisesteisyydestä. Naisilla liikkumisesteisyys on yleisempää kuin miehillä.

Kehitysvammaisia henkilöitä oli palvelujen piirissä vuonna 2004 noin 27 500 henkilöä. Työikäisiä kehitysvammaisia henkilöitä arvioidaan olevan noin 23 000.

4.2. Kuntien toiminta

Vammaisille henkilöille kohdennettavat palvelut ovat välttämättömyys ja mahdollistaja: niitä tarvitaan, jotta vammaiset ihmiset voivat elää itsenäistä elämää ja osallistua yhdenvertaisesti. Vastuu vammaisten henkilöiden tarvitsemien palvelujen ja tukitoimien järjestämisestä jakautuu useammalle taholle. Tämä tekee palvelujärjestelmästä hajanaisen ja vaikeasti hallittavan palvelun käyttäjälle.

Kunnan vastuu palvelujen ja tukitoimien järjestäjänä on keskeinen. Yksityiset palveluntuottajat ja kansalaisjärjestöt täydentävät julkisia palveluja ja kunnat hankkivat näiltä osan vammaisten henkilöiden tarvitsemista palveluista. Palvelujen järjestämisen ohella kunnan tehtävänä on myös ehkäistä ja poistaa vammaisten henkilöiden toimintamahdollisuuksia rajoittavia esteitä ja haittoja siten, että he voivat toimia yhteiskunnan tasavertaisina jäseninä.

Sosiaali-, terveys-, opetus-, kulttuuri-, liikunta- ja yhdyskuntatoimen palvelut ovat keskeisiä vammaisen henkilön omatoimisuuden ja arjesta selviytymisen kannalta. Näillä palveluilla lisätään tasavertaisia osallistumisen mahdollisuuksia.

Pääperiaatteena **sosiaali- ja terveystaloudessa** on, että vammaisen henkilö saa palvelut osana yleistä palvelujärjestelmää. Kunnan tehtävänä on huolehtia siitä, että palvelut soveltuvat myös vammaisille henkilöille. Vasta toissijaisesti turvaututaan erillispalveluihin. Kuntien sosiaalihuollon yleisestä järjestämisestä säädetään sosiaalihuoltolaissa (710/1982).

Erityispalveluista säädetään vammaispalvelulaissa (380/1987) ja kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa (519/1977).

Vammaisten henkilöiden terveystalvet järjestetään osana kunnan kansanterveystyötä, josta säätää kansanterveystalvi (66/1972). Kuntoutuksen talveluista ja tukimuodoista säädetään kansanterveystalvin lisäksi lääkinällisestä kuntoutukselta annetussa asetuksessa (1015/1991). Vaativamman tasoinen terveydenhuolto järjestetään osana erikoissairaanhitoa (erikoissairaanhitoalaki 1062/1989).

Vammaisen henkilö on oikeutettu saamaan sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää (laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000). Vastaavasti terveydenhuollossa häntä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata ja että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan. (laki potilaan asemasta ja oikeuksista 785/1992).

Yhteiskunta tukee vammaisten ihmisten mahdollisuuksia elää täysipainoista elämää vammansa kanssa. Tätä tarkoitusta varten järjestetään mm. sopeutumisvalmennusta ja kuntoutusohjausta. Sopeutumisvalmennuksella edistetään vammaisen henkilön ja hänen perheensä sosiaalista toimintakykyä. Kuntoutusohjauksella vammaisia henkilöitä ohjataan hänelle soveltuvien talvelujen piiriin.

Vaikeavammaisten ihmisten asuminen ja talvelujen järjestäminen voidaan ratkaista monin eri tavoin. Suurin osa vaikeavammaisista henkilöistä asuu joko yksin tai perheensä kanssa. Kehitysvammaista lähes puolet asuu vanhempiensa luona. Osa asuu erilaisissa asumisyksiköissä ja yhä vähenevä osa kehitysvammaisista, noin 10 %, asuu vielä laitoksissa. Vuonna 2004 noin 8 500 kehitysvammaisista henkilöä oli talveluasumisen piirissä ja runsas 1000 perhehoidossa.

Kotona asumisen mahdollistamisen tueksi kunnat järjestävät erilaisia talveluja ja tukitoimia, kuten omaishoidon tukea, avustusta kuluihin, jotka aiheutuvat henkilökohtaisen avustajan palkkaamisesta, lääkinällistä kuntoutusta ja henkilökohtaisia apuvälineitä. Vaikeavammaisen henkilön on mahdollista saada korvaus kuluista, jotka aiheutuvat asunnossa tehtävistä muutostöistä ja asuntoon kuuluvien välttämättömien välineiden ja laitteiden hankinnasta. Talveluasumisen järjestämiseen, välttämättömien asunnon muutostöiden tekemiseen sekä välineiden ja laitteiden hankkimiseen on kunnilla erityinen järjestämisvelvollisuus.

Vuoden 2004 tilastotietojen mukaan henkilökohtainen avustaja oli noin 4000 henkilöllä, asunnon muutostöitä, välineitä ja laitteita myönnettiin noin 8000 henkilölle ja talveluasumisen piirissä oli noin 2600 vaikeavammaista henkilöä. Omaishoidon tuki koostuu kotona tapahtuvan hoidon ja huolenpidon turvaamiseksi hoidettavalle maksettavasta hoitopalkkiosta sekä hoidon tueksi tarvittavista talveluista ja tuesta. Omaishoidon tukea koskeva lainsäädäntö muuttui 1.1.2006, jolloin uusi laki omaishoidon tuesta (937/2005) astui voimaan.

Itsenäisyyden turvaamiseksi ja osallistumisen mahdollistamiseksi vaikeavammaisella henkilöllä on oikeus saada kuljetus- ja tulkkitalveluja. Kuljetustalvelujen järjestäminen voi edellyttää myös saattaja-avun järjestämistä. Kuljetustalveluja käyttävien lukumäärä kasvaa tasaisesti. Viimeisten kymmenen vuoden aikana kuljetustalveluja saavien lukumäärä on noussut voimakkaasti väestön ikääntymisen ja julkisen liikenteen vähentymisen vuoksi. Kuljetustalvelun piirissä oli vuonna 2004 runsaat 80 000 henkilöä. Tulkkitalvelun saajia oli vastaavana ajankohtana noin 4 000 henkilöä. Kunnat ovat viime vuosina uusineet kuljetustalvelun ja tulkkitalvelun järjestämistalveluja.

Työhallinto on ensisijaisesti vastuussa vammaisten ihmisten työllistymisen tukitoimista, mutta sosiaalihuoltoalaki velvoittaa kuntia järjestämään työllistymistä tukevaa toimintaa ja työtoimintaa silloin, kun työhallinnon keinot eivät ole riittäviä. Lisäksi kehitysvammalain mukaan järjestetään työ- ja päivätoimintaa, jonka piirissä oli vuonna 2004 lähes 12 000 henkilöä.

Kehitysvammaisten erityishuollon järjestämiseksi maa on jaettu 17 erityishuoltopiiriin. Eri-tyishuoltopiiriin kuuluvat kunnat muodostavat palveluita järjestävän erityishuollon kuntayhtymän. Asumispalvelut, perhehoito, työtoiminta ja laitoshoido ovat keskeisiä erityishuollon palveluja. Eri-tyishuollon palveluiden piirissä oli vuonna 2004 arviolta 27 500 henkilöä. Kehitysvammaisten henkilöiden asumispalvelujen järjestäminen kaipaa selkiinnyttämistä, asumispalveluja tuotetaan tällä hetkellä sosiaalihuolto-, vammaispalvelu- ja erityishuoltolain nojalla. Osana kansallista sosiaalialan kehittämistä sosiaali- ja terveysministeriö on asettanut selvityshenkilön laatimaan toimintaohjelmaa keinoista, joilla laitostasumista yksilöllisempiä asumismuotoja voidaan kehittää lähivuosina.

Vammaispalveluja saavien henkilöiden määrä kasvaa vuosittain. Vammaispalvelujen käytön lisääntymisestä huolimatta vammaiset henkilöt kokevat ongelmia niiden saatavuudessa. Valtakunnallisen vammaisneuvoston kartoitus vuodelta 2005 osoitti, että erityisesti arjen toimintojen kannalta keskeisten tulkki-, kuljetus- ja avustajapalveluiden saatavuus koetaan erittäin huonoksi. Palveluiden saatavuudessa on myös suuria kuntakohtaisia eroja.

Terveyspalveluista kuntoutus- ja apuvälinepalvelut ovat keskeisiä itsenäiselle selviytymiselle. Kunta vastaa lääkinnällisestä kuntoutuksesta siltä osin kuin sitä ei ole säädetty Kansaneläkelaitoksen tehtäväksi. Kuntoutus lisää vammaisen henkilön työ- ja toimintakykyä ja antaa voimavaroja oman elämän hallintaan. Kuntoutuksen erityisenä haasteena tulee lähivuosina olemaan vaikeavammaisten ihmisten ja vanhusväestön kuntoutus. Apuvälineet ovat osa lääkinnällistä kuntoutusta. Niillä tuetaan itsenäistä selviytymistä kotona ja korjataan vammasta tai sairaudesta aiheutuvaa toimintakyvyn heikkenemistä. Apuvälineiden avulla voidaan ylläpitää liikkumiskykyä pidempään ja siirtää raskaamman hoidon tarvetta. Apuvälinepalveluita myöntää kuntien ja sairaanhoitopiirien lisäksi myös Kansaneläkelaitos.

Sivistykselliset oikeudet ovat osa suomalaisten perusoikeuksia (perustuslaki 16 §). **Koululainsäädäntö** mahdollistaa koulutuksellisen tasa-arvon ja yhdenvertaiset koulutuspalvelut kaikille oppivelvollisille. Esi- ja perusopetus järjestetään perusopetuslain mukaisesti. Vammaisilla lapsilla on pääsääntöisesti mahdollisuus käydä peruskoulua muiden lasten kanssa. Tarvittaessa heille järjestetään erityis- ja tukiovetusta. Erityisopetus voidaan järjestää muun opetuksen yhteydessä, tavallisen koulun yhteydessä olevassa erityisluokassa tai erityiskoulussa. Vuonna 2004 peruskoulun oppilaista lähes 40 000 oppilasta eli seitsemän prosenttia oli erityisopetuksessa. Näistä 42 % sai opetusta peruskoulujen yleisopetuksen yhteydessä (integroituna), 33 % peruskoulujen erityisryhmissä ja 25 % erityiskoulujen erityisluokilla.

Vammaisten lasten oppivelvollisuus kestää 11 vuotta ja on muita yhtä vuotta pidempi. Pidentetyn oppivelvollisuuden piiriin kuuluvat kehitysvammaiset ja kuulo- ja näkövammaiset lapset, joille kunnan on järjestettävä vuoden tai kahden mittainen esiopetusjakso.

Vammaisilla lapsilla on oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämät tulkki- ja avustajapalvelut, muut opetus- ja oppilashuoltopalvelut, apuvälineet sekä erityisopetuksen tukipalvelut. Vaikeavammaisten lasten koulukuljetukset ovat maksuttomia.

Ammatillisissa oppilaitoksissa ja lukiossa sekä yliopistossa opiskeleva vammaisen henkilö on oikeutettu saamaan palveluja ja tukea oppilaitoksesta, omasta kotikunnasta, Kansaneläkelaitokselta tai tietyin edellytyksin myös vakuutusyhtiöltä. Kunnan palveluja ovat mm. avustaja-, tulkki- ja kuljetuspalvelut. Kaikkien oppilaitosten velvollisuutena on omalta osalta huolehtia, että opiskelun yleiset edellytykset ovat kunnossa vammaisen oppijan näkökulmasta.

Vammaisille henkilöille suunnatun **vapaa-aian toiminnan** järjestämisessä on kuntien liikuntatoimella keskeinen tehtävä ja sillä on erityinen liikuntalakiin (1054/1998) perustuva velvollisuus huolehtia erityisryhmien liikunnasta. Isommat kunnat ovat palkanneet erityisliikunnanohjaajia tehtävää varten ja niitä on tällä hetkellä 85 kunnalla. Kuntien liikuntatoi-

men, sosiaali- ja terveystoimen sekä vammaisjärjestöjen järjestämän ohjatun liikunnan piirissä on tällä hetkellä noin 230 000 eri tavoin vammaista, pitkäaikaissairasta tai iäkästä henkilöä. Vammaisia henkilöitä on tästä noin puolet.

Taide- ja kulttuuripalveluista on voitava nauttia toimintakyvystä riippumatta. Kulttuuri- palveluja järjestävät kunnat ja vammaiset henkilöt itse. Kulttuuripalvelujen saatavuutta ja vammaisten henkilöiden omaehtoista kulttuuria on valtakunnallisesti lähdetty edistämään toimenpideohjelmilla ja erilaisilla kehittämishankkeilla.

Yhtenä edellytyksenä vammaisten henkilöiden arjessa selviytymiselle on, että he selviytyvät omassa elinympäristössään. Kuntien **rakennus- ja ympäristöviranomaisilla** on keskeinen rooli fyysisen esteettömyyden toteuttajana. Ympäristön suunnittelusta, asunto- ja kadun rakentamisesta säädetään maankäyttö- ja rakennuslaissa (132/1999) ja -asetuksessa (895/1999). Asuntojen ja asuinrakennusten esteettömyysvaatimuksia laajennettiin lainmuutoksella vuonna 2005 ja hissien rakentaminen tehtiin pakolliseksi vähintään kolme kerrokseen kerrostaloon. Velvollisuudesta pitää kadut, torit ja puistot ja muut alueet kunnossa ja turvallisena kulkea säädetään alueiden kunnossa- ja puhtaanapidosta säädetyssä laissa (669/1978). Alan lainsäädäntö huomioi hyvin esteettömyysnäkökohdat ja vammaisten ihmisten tarpeet. Käytännössä esteettömyyden toteuttamisessa riittää yhä edelleen tehtävää. Esteettömyystyössä paikallistasolla korostuu kunnan viranomaisten, vammaisjärjestöjen, liike-elämän edustajien ja muiden toimijoiden välinen yhteistyö.

4.3. Sosiaalivakuutuksen tuki

Kansaneläkelaitos tukee pitkäaikaisesti sairaiden ja vammaisten lasten kotihoitoa maksamalla lapsen hoitotukea alle 16-vuotiaalle taloudellisen tai muun rasituksen korvaamiseksi. Lapsen hoitotuen saajia oli vuonna 2004 39 000 lasta.

Pääasiassa muiden kuin eläkkeellä olevien työikäisten vammaisten selviytymistä jokapäiväisessä elämässä, työssä ja opiskelussa tuetaan vammaistuella. Vammaistuella parannetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia täysipainoiseen ja yhdenvertaiseen elämään muiden rinnalla ja sitä maksetaan vamman aiheuttaman haitan, avuntarpeen, palvelusten ja erityiskustannusten korvaamiseksi. Vammaistuen saajien lukumäärä on pysynyt viimeiset kolme vuotta lähes ennallaan. Vuonna 2004 tukea sai noin 12 500 henkilöä.

Sairaan tai vammaisen eläkkeensaajan kotona asumisen tukemiseen myönnetään avuntarpeen ja aiheutuvien erityiskustannusten perusteella eläkkeensaajien hoitotukea. Eläkkeensaajien hoitotukea saavien lukumäärä kasvaa tasaisesti. Vuonna 2004 hoitotukea sai 175 400 henkilöä, mikä on neljännes enemmän kuin 10 vuotta aikaisemmin.

Kaikkiaan Kansaneläkelaitoksen maksamia varsinaisia vammaisetuksia sai vuoden 2004 lopussa 226 900 henkilöä, mikä on 4,3 prosenttia koko maan väestöstä.

Henkilön, jolle sairaus, vika tai vamma aiheuttaa uhan tulla työkyvyttömäksi ja jonka ansiomahdollisuudet ovat olennaisesti heikentyneet, on mahdollista saada ammatillista kuntoutusta Kansaneläkelaitoksen järjestämänä, ellei hän saa sitä muun lain nojalla. Kuntoutus voi sisältää esimerkiksi kuntoutustutkimuksia, työ- ja koulutuskokeiluja ja työhön valmennusta. Tukea on mahdollista saada lisäksi perus-, jatko- tai uudelleen koulutukseen, yritystoiminnan aloittamiseen sekä työvälineiden hankintaan. Kuntoutuksen ajalta Kela maksaa kuntoutusrahaa.

Lisäksi 16 vuotta täyttäneelle henkilölle, jonka työkyky ja ansiomahdollisuudet ovat olennaisesti heikentyneet ja joka tarvitsee tehostettua kuntoutusta, maksetaan nuoren kuntoutusrahaa ammatillisen kuntoutumisen varmistamiseksi ja työllistymisen edistämiseksi. Nuoren kuntoutusrahan maksamisen edellytyksenä on henkilökohtainen opiskelu- ja kuntoutussuunnitelma. Nuoren kuntoutusrahaa maksettiin vuonna 2005 noin 4 700 kuntoutujalle yhteensä 18,4 miljoonaa euroa.

Vaikeavammaisen henkilön on mahdollista saada vaativat tai pitkäaikaiset hänen työ- ja toimintakykynsä turvaamiseksi tai parantamiseksi tarpeelliset kuntoutusjaksot Kansaneläkelaitoksen kustantamana lääkinnällisenä kuntoutuksena silloin, kun ne eivät liity sairaudenhoitoon eikä henkilö ole julkisessa tai sitä vastaavassa laitoshoidossa. Kuntoutus perustuu kirjalliseen kuntoutussuunnitelmaan.

Mikäli vaikeavammaisen henkilön koulutusala ja siitä saatava ammatti mahdollistavat työllistymisen, voi henkilö saada tukea korkeakouluopintoihin. Opiskelijalle voidaan korvata koulutuksen aikaisina opiskelukustannuksina esimerkiksi lukukausimaksuja, koulutarvikkeiden kustannuksia sekä koti- ja opiskelupaikkakunnan välisiä matkakustannuksia. Kansaneläkelaitos korvaa myös ammatillisena kuntoutuksena työssä tai opiskelussa vamman vuoksi tarpeelliset ja vaativat apuvälineet ja myöntää kuntoutusrahaa. Kuntoutuksesta aiheutuneiden ylimääräisten kustannusten korvaamiseksi voidaan maksaa ylläpitokorvausta. Kuntoutujan työllistymistä kuntoutuksen jälkeen voidaan tukea kuntoutusavustuksella.

4.4. Työhallinnon palvelut ja tukitoimet

Julkisella työvoimapalvelulla edistetään työllistymistä ensisijaisesti avoimille työmarkkinoille joko suoraan tai koulutuksen avulla. Asiakkaan palvelutarpeen arvioinnin perusteella tarjotaan palveluja, jotka parhaiten edistävät asiakkaan sijoittumista avoimille työmarkkinoille. Vammaisten ja vajaakuntoisten henkilöiden käytettävissä ovat yleiset työvoimapalvelut, joiden lisäksi heitä varten voidaan tarpeen mukaan järjestää ammatillisen kuntoutuksen palveluja. Toissijaisesti työllistymistä tuetaan käyttämällä työllisyysmäärärahoja. Ammatillisen kuntoutuksen suunnittelun aikana selvitetään työnhakijan palvelutarve, työ-, koulutus- ja kuntoutusmahdollisuudet sekä tuetaan sopivia työ- ja koulutusratkaisuja. Työ- ja koulutusedellytysten ja ammattiin soveltuvuuden selvittämiseksi sekä työssä pysymisen tukemiseksi työvoimatoimisto voi korvata tarvittavia tutkimuksia, asiantuntijakonsultaatiota, työ- ja koulutuskokeiluja, tutustumiskäyntejä, työhön valmennusta ja työkokeiluja.

Vammaisten ja vajaakuntoisten henkilöiden työllistymistä ja työssä pysymistä voidaan tukea myös työnantajalle maksettavalla työolosuhteiden järjestelytuella. Toissijaisesti työnantajalle voidaan myöntää palkkatukea vajaakuntoisen työnhakijan työllistämiseksi. Palkkatukea voidaan myöntää joko rekrytointitukena tai pitempikestoisesti kompensoimaan vajaakuntoisen henkilön pysyvästi alentunutta työkykyä ja tuottavuutta.

Sosiaalinen yritys on avoimilla työmarkkinoilla toimiva minkä tahansa alan kaupparekisteriin merkitty yritys, joka tuottaa markkinoille tavaroita ja palveluja. Sosiaalisen yrityksen palveluksessa olevista työntekijöistä vähintään 30 % on oltava vajaakuntoisia taikka yhteensä vähintään 30 % vajaakuntoisia ja pitkäaikaistyöttömiä. Maaliskuussa 2006 työministeriön ylläpitämään sosiaalisten yritysten rekisteriin kuului 36 yritystä. Työntekijöiden kokonaismäärä yrityksissä oli 280 henkilöä, joista vajaakuntoisia oli 90 ja pitkäaikaistyöttömiä 40. Sosiaalisten yritysten työllistäessä vammaisia tai vajaakuntoisia työnhakijoita niille voidaan myöntää palkkatukea paremmilla ehdoilla kuin muille työnantajille.

4.5. Tapaturmavakuutuslaitosten ja muiden vakuutuslaitosten tuki

Mikäli vammautuminen on tapahtunut työtapaturmassa tai liikenteessä, henkilöllä on oikeus saada korvausta ansionmenetyksestä, tarvitsemastaan avusta sekä kuntoutusta. Vammainen henkilö voi saada palveluja ja rahallista tukea myös opintoihinsa.

Työkyvyn alenemisesta tapaturmavakuutuslaitokset ja muut vakuutuslaitokset maksavat tapaturma- ja työkyvyttömyyseläkettä. Tapaturmaeläke myönnetään, kun työkyky on alentunut vähintään 10 % ja työkyvyttömyyseläke maksetaan, kun liikennevahingosta on aiheutunut jatkuva ansionmenetyks. Tapaturman perusteella maksetaan pysyvästä vammasta tai sairaudesta haittarahaa ja haittalisää, mikäli henkilö tarvitsee toisen henkilön apua. Liikennevahingon perusteella henkilö on oikeutettu saamaan myös korvauksen pysyvästä haitasta ja toisen henkilön säännöllisesti antamasta avusta, mutta myös vamman aiheuttamasta kivusta ja särystä.

Lääkinnällisellä ja ammatillisella kuntoutuksella edistetään ja tuetaan työhön paluuta, työstä suoriutumisesta, vähennetään ja poistetaan toimintakykyyn vaikuttavia haittoja sekä edistetään itsenäistä suoriutumista.

Opiskeluun liittyvinä kuluina voi saada korvausta lukukausimaksuihin, oppikirjojen ja opintovälineiden hankintaan sekä opiskelumatkoihin. Vakuutuslaitokset voivat myöntää kuntoutuksena koulutuksen uuteen ammattiin.

4.6. Verotuet

Verotukien merkitys vammaisten henkilöiden taloudellisten toimintamahdollisuuksien parantajana on vähentynyt muiden palvelujen ja tukitoimien kehittymisen myötä.

Invalidivähennys on tarkoitettu henkilölle, jolla on sairaudesta, viasta tai vammasta aiheutuva pysyvä haitta. Invalidivähennys on ansiotuloista tehtävä verovähennys ja haitta-asteen tulee olla vähintään 30 prosenttia. Vähennys lasketaan kunnallisverotuksessa tuloista ja se saadaan, kun invalidiprosentti vähennetään 440 eurosta. Valtionverotuksessa invalidiprosentti vähennetään 115 eurosta ja lasketaan ansiotulojen tuloverosta. Invalidivähennyksen sai vuoden 2004 valtionverotuksessa noin 699 000 henkilöä ja kunnallisverotuksessa noin 275 000 henkilöä.

Autoverolain mukaan vammaisille henkilöille tai vammaisen lapsen perheelle voidaan palauttaa uuden tai käytetyn auton hintaan sisältyvä autovero joko kokonaan tai osittain. Palautuksen suuruus vaihtelee vamman laadun ja vaikeusasteen mukaan. Palautuksen piirissä on vuosittain keskimäärin 1 600 henkilöä.

Vammaisyrittäjä voi saada arvonlisäverovapautusta työllistäessään itsensä. Vapautus arvonlisäverosta koskee perinteisiä käsityö- ja korjausalan ammateissa toimivia ja kattaa vain tarvikkeiden ja työsuoritusten myynnin. Verotuslainsäädäntö on jäänyt jälkeen nykyisestä kehityksestä, kun se ei huomioi palvelualalla toimivia eikä vammaisyrittäjien tämän hetkistä ammatillista osaamista. Laki muodostaa juridisen esteen vammaisten yhdenvertaisille mahdollisuuksille. Arvonlisäverovapautuksen piirissä on arviolta noin 1000 vammaisyrittäjää.

4.7. Rahoitusvastuu

Suomen vammaispolitiikan perustana on pohjoismainen hyvinvointiajattelu. Tavoitteena on turvata kansalaisten tarvitsemat palvelut riippumatta heidän taloudellisesta ja sosiaalisesta asemastaan. Kansalaisille taataan julkiset palvelut pääosin verovaroin kustannettuna.

Valtio osallistuu kuntien järjestämien palveluiden rahoittamiseen myöntämällä niille valtionosuutta. Sosiaali- ja terveydenhuollon käyttökustannuksiin myönnetään valtionosuutta laskennallisin perustein. Vuonna 2006 valtionosuus on 33 %. Sosiaali- ja terveydenhuollon valtionosuuslainsäädäntöä muutettiin vuoden 2006 alussa ja käyttöön otettiin uutena maksuperusteena vammaiskerroin. Uudistuksella otettiin huomioon vammaispalvelujen kustannusten nousu kunnissa ja haluttiin tasata kustannuksia kuntien kesken.

Opetustoimessa kunnille ja kuntayhtymille maksetaan perus-, lukio- ja ammatillisesta opetuksesta aiheutuviin käyttökustannuksiin oppilaskohtaista valtionosuutta, jota korotetaan erityisopetuksessa olevien koululaisten ja opiskelijoiden osalta. Myös yksityisten oppilaitosten on mahdollista saada valtionosuutta. Valtionosuutta myönnetään myös kulttuuripalveluihin, kansalaisopistotoimintaan, taiteen perusopetukseen, liikuntapalveluihin sekä nuorisotoimintaan.

Kuntien taloudellinen tilanne on epävakaa. Palvelujen ja niiden rahoituksen turvaamiseksi tulevaisuudessa valtioneuvosto on käynnistänyt kunta- ja palvelurakenteen uudistamishankkeen. Hanke tulee vaikuttamaan myös vammaisten henkilöiden palveluiden järjestämistapaan. Tulevassa uudistustyössä otetaan huomioon vammaisten palveluiden saavutettavuus ja niiden rahoituksen turvaaminen jatkossa koko maassa.

Vammaisjärjestöillä on perinteisesti ollut tärkeä rooli vammaisten henkilöiden tarvitsemien sosiaali- ja terveyspalveluiden ja vapaa-ajan palveluiden kehittäjinä ja tuottajina. Kunnat täydentävät omia palvelujaan ostamalla järjestöjen tuottamia vammaispalveluja. Valtio tukee myös järjestöjen kulttuuri- ja vapaa-ajan toimintaa. Liikuntapalvelujen valtionavun piirissä on tällä hetkellä 13 vammaisjärjestöä ja kaksi yhteistyöorganisaatiota, ja niiden toiminnan piirissä on 60 000 vammaista ja pitkäaikaissairasta henkilöä.

Raha-automaattiyhdistyksen rahoituksella on keskeinen asema kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten turvaajana. Raha-automaattituotoilla edistetään myös alueellista ja paikallista yhteistoimintaa järjestöjen kesken sekä järjestöjen ja muiden toimijoiden välillä. Kuntoutuksen alueella Raha-automaattiyhdistyksen avustuksilla tuetaan sellaisia väliinpuotoajaryhmiä, joiden tarpeita lakisääteinen palvelujärjestelmä ei huomioi riittävästi.

5. Kansainvälinen vammaispolitiikka vammaispolitiikan muokkaajana

Vammaispolitiikan periaatteet ovat maailmanlaajuisia. Ne on kirjattu globaaleihin asiakirjoihin ja toimijat ovat maailmanlaajuisia organisaatioita ja verkostoja. Kansainvälisen toiminnan vaikutus kanavoituu Suomeen päätöslauselmien, suositusten ja erilaisten yhteistyöprosessien kautta. Suomalaisen vammaispolitiikan kannalta keskeisiä kansainvälisiä toimijoita ovat YK, EU, Euroopan neuvosto ja muut Pohjoismaat. Vammaisjärjestöillä on kansainvälisellä tasolla oma merkittävä asemansa vammaispoliittisen suunnan määrittämisessä.

Kansainvälisellä tasolla laadittu vammaispoliittinen normisto korostaa vammaisten yhdenvertaisia mahdollisuuksia muun väestön kanssa. Ihmisoikeusnäkökulma on vahvistumassa ja tultaneen sinetöimään YK:n yleissopimuksella piakkoin. Syrjinnän kieltö, vammaiskysymyksen valtavirtaistaminen, vammaisten täysivaltaistuminen ja vammaisten osallisuus itseään koskevaan suoraan ja epäsuoraan päätöksentekoon ovat vakiintuneita periaatteita. Esteettömyys (Design for All) ja kohtuullinen sopeuttaminen on kaikkien toimijoiden velvollisuus.

5.1. YK:n toiminta

Vammaiskysymykset ovat kuuluneet YK:n toimialueeseen hyvin kauan. Ihmisarvo, ihmisoikeudet ja tasa-arvo ovat YK:n peruskirjan kulmakiviä. YK:ssa hyväksytyt kansainväliset yleissopimukset, julistukset ja erikseen toteutetut vammaisten teemavuosi 1981 ja vuosikymmen 1983 - 1992 ovat vaikuttaneet merkittäväällä tavalla suomalaisen vammaispolitiikan sisältöön ja vammaisten kansalaisten asemaan.

Ihmisoikeuksien julistus (1948), kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus ja siihen liittyvä valinnainen pöytäkirja (KP- sopimus 1966) sekä Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (TSS-sopimus 1966) muodostavat maailmanlaajuisesti ihmisoikeuksien perustan.

Erityisesti vammaisten oikeuksia koskevat Kehitysvammaisten oikeuksien julistus, joka hyväksyttiin vuonna 1971, ja Vammaisten oikeuksien julistus, joka hyväksyttiin vuonna 1975. Vammaisten vuosikymmenen myötä vammaispolitiikan sisältö kääntyi yhdenvertaisten mahdollisuuksien suuntaan ja yhteiskunnan muuttamiseen vammaisille henkilöille soveltuvaammaksi. Uusi strategia sinetöitiin vuonna 1993 hyväksytyissä yleisohjeissa vammaisten mahdollisuuksien yhdenvertaistamiseksi. Suomessa Valtakunnallisen vammaisneuvoston toimesta laadittu vammaispoliittinen ohjelma (1995) noudatti näitä yleisohjeita.

YK:n vammaispoliittisen toiminnan johtavana periaatteena on vammaispolitiikan valtaviiristäminen. Yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla on vastuu vammaisten henkilöiden yhdenvertaisten mahdollisuuksien toteuttamisesta. Vammaispolitiikka ei ole erityisryhmien politiikkaa vaan ympäristö, tuotteet ja palvelut tulee toteuttaa siten, että ne ovat myös vammaisten ihmisten saavutettavissa. Vasta toissijaisesti turvaututaan erillisratkaisuihin.

YK on vammaiskysymyksessä edelläkävijä ja suunnan näyttäjä. Parhailtaan YK vahvistaa vammaisten kansalaisten ihmisoikeuksia ja laatii uuden vammaisten henkilöiden ihmisoikeussopimuksen. Suomi on aktiivisesti mukana sen valmistelussa. Uusi ihmisoikeussopimus tultaneen hyväksymään vuoden 2006 aikana.

5.2. EU ja Euroopan neuvosto

Euroopan unionin alueella jäsenvaltiot vastaavat oman maansa vammaispolitiikasta, mutta sitä voidaan täydentää EU:n tasolla. Vammaisten henkilöiden syrjimättömyys sisältyy EU:n perustamissopimukseen. Tämä sisällytettiin vuonna 1977 Amsterdamin sopimukseen ja sillä on keskeinen sija EU:n vammaispolitiikassa. Vammaisten henkilöiden syrjintää koskeva kielto sisältyy myös vuoden 2000 julkilausumaan, joka koskee EU:n ihmisoikeuksia koskevaa perustamisasiakirjaa.

Vammaispoliittisesti keskeisiä direktiivejä ovat direktiivi yhdenvertaisesta kohtelusta työssä ja ammatissa (2000/78/EY) ja syrjinnän kieltodirektiivi (2000/43/EY). Lainsäädäntötasolla EU on kiinnittänyt huomiota esteettömyyteen liikenteessä. Vuonna 2002 hyväksyttiin EU:n linja-autojen rakennetta koskeva ns. bussidirektiivi (2001/85/EY) ja esteettömyysnäkökohdat huomioidaan myös parhailtaan valmisteilla olevissa lentoliikenteen sääntelyä ja rautatiekalustoa koskevassa lainvalmistelussa. Keskustelua on ollut myös rautatieliikenteen matkustajien oikeuksia koskevan lainsäädännön valmistelun aloittamisesta.

EU:n vammaisstrategian tavoitteena on saada yhtäläiset mahdollisuudet vammaisille ihmisille. Vammaispoliittisia tavoitteita sisältävät keskeiset asiakirjat ovat myös EU:n vammaispoliittinen ohjelma, syrjinnän vastainen toimintaohjelma 2001-2006, komission toiminta-

suunnitelma eEurope 2005 – Tietoyhteiskunta kaikille, sekä esteettömyyttä koskeva toimintaohjelma 2010: Kaikille esteetön Eurooppa. EU:n tasolla toteutettiin Euroopan vammaisten teemavuosi vuonna 2003 ja tulossa on yhdenvertaisten mahdollisuuksien teemavuosi vuonna 2007.

Euroopan neuvosto on hallitustenvälinen järjestö, jonka jäsen Suomi on ollut vuodesta 1989 lähtien. Vammaisten ihmisten aseman kannalta keskeisiä Euroopan neuvoston laatimia sopimuksia ovat Euroopan ihmisoikeussopimus (1950) ja Euroopan sosiaalinen peruskirja, jota laajennettiin vuonna 1996 sosiaalisiin ja taloudellisiin oikeuksiin. Ministerikomitean alainen vammaiskomitea tuottaa materiaalia vammaisuuden eri aihepiireistä. Euroopan neuvosto on uusimassa vammaispoliittista ohjelmaansa, jonka kantavina periaatteina ovat syrjinnänvastaisuus, ihmisoikeudet, yhdenvertaiset mahdollisuudet ja osallistuminen. Vammaiskomitea on hyväksynyt ohjelman syksyllä 2005 ja ministerineuvosto hyväksynee sen keväällä 2006. Jäsenmaat vastaavat ohjelman toimeenpanosta.

Euroopan neuvosto on vammaisia ihmisiä koskevissa suosituksissa, päätöslauselmissa ja julistuksissa kiinnittänyt huomiota täysivaltaisen osallistumisen ja yhdenvertaisiin mahdollisuuksiin, Design for All –suunnittelun soveltamiseen yhteiskunnan rakentamisessa ja rakennettuun ympäristöön liittyvien ammattialojen koulutusohjelmissa, vammaisiin aikuisiin ja lapsiin kohdistuvan väkivallan vastustamiseen, teknologian saavutettavuuteen ja esteettömyyteen sekä niiden soveltamiseen vammaisten avuksi ja heidän apunaan työskenteleville.

5.3. Pohjoismainen yhteistyö

Suomi tekee yhteistyötä vammaiskysymyksissä myös pohjoismaisella tasolla. Pohjoismaisen hyvinvointijärjestelmän lähivuosien haasteena pidetään kestävää kehitystä, jossa vammaisten kansalaisten kannalta keskeisiä kysymyksiä ovat osallistumisen mahdollisuus, vapaa kansalaistoiminta sekä vammaisten kansalaisten ja ympäristön välinen suhde.

Pohjoismaista vammaispoliittista yhteistyötä tekevät hallitusten välinen yhteistyöelin Pohjoismaiden ministerineuvosto ja parlamenttien välinen Pohjoismaiden neuvosto. Pohjoismaiden yhteistyön tuloksena jäsenmaiden parlamenteissa on hyväksytty sopimuksia, jotka ovat vaikuttaneet kansalliseen lainsäädäntöön. Tällaisia sopimuksia ovat pohjoismainen sosiaalipalvelusopimus (1994) ja pohjoismainen sosiaaliturvasopimus (1992). Esteettömän suunnittelun pohjoismainen toimintaohjelma vuosille 2005 - 2007 on hyväksytty Pohjoismaiden ministerineuvostossa. Toimintaohjelman tarkoituksena on nostaa esteettömyys ja sen kehittäminen esiin pohjoismaisen yhteistyötoiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa. Yhtenä linjauksena on Design for All –periaatteen sisällyttäminen osaksi pohjoismaista toimintaa.

Keskeisiä toimijoita vammaispoliittisissa kysymyksissä ovat myös pohjoismainen vammaispoliittinen neuvosto NHR ja ministerineuvoston alainen pohjoismainen vammaisasiain yhteistyöelin NSH. Nämä toimivat foorumeina vammaispolitiikan kysymysten esille nostamiseen, kokemusten ja tietojen vaihtamiseen sekä pohjoismaisen näkökulman vahvistamiseen.

6. Vammaispolitiikan tavoitteet, lähtökohdat ja kehittämistoimenpiteet

Vammaispolitiikalla edistetään vammaisten henkilöiden tasa-arvoa, yhdenvertaisia mahdollisuuksia, osallistumista ja itsenäistä suoriutumista. Vammaisten kansalaisten asema maassamme on yleisesti ottaen hyvä. Vammaiset henkilöt kohtaavat kuitenkin monia esteitä, jotka vaikeuttavat heidän toimintamahdollisuuksiaan. Vammaisten henkilöiden hyvinvointia ja olosuhteita koskevat tutkimukset nostavat esille monia kehittämishaasteita.

Suomi on kansainvälisten yhteisöjen jäsenenä viemässä eteenpäin vammaisten kansalaisten ihmis- ja perusoikeuksia. Kansainvälisten yhteisöjen toiminta vaikuttaa samanaikaisesti omaan kansalliseen politiikkaamme. Vammaisten ihmisten oikeuksien toteuttaminen on myös kehitysyhteistyössä keskeisellä sijalla.

Vammaisten kansalaisten tasavertaisten mahdollisuuksien lisäämiseksi hallituksen vammaispolitiikka on aktiivista ja vammaispoliittisia toimenpiteitä tehostetaan nykyisestä kaikilla hallinnon tasoilla. Vammaispolitiikan asemaa vahvistetaan osana yhteiskuntapolitiikkaa. Hallitus toteuttaa kaikilla areenoilla vammaispolitiikkaa, jolla lisätään vammaisten henkilöiden tasavertaisia oikeuksia ja yhdenvertaisuutta.

6.1. Vammaispolitiikan lähtökohdat ja keskeiset periaatteet

Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet ovat kansainvälisissä keskusteluissa ja eri asiakirjoissa vammaispolitiikan keskeisimmät teemat. Myös Suomessa vammaispolitiikan peruslähtökohdista on tarkasteltava uudelleen ja vammaisten henkilöiden asemaa on arvioitava vastaisuudessa oikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Oikeusperiaatteen mukaisesti suomalaisen vammaispolitiikan peruslähtökohdan muodostaa vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien ja syrjimättömyyden toteuttaminen. Ihmisoikeudet ovat universaaleja oikeuksia, jotka on kirjattu kansainvälisiin sopimuksiin ja joiden toteuttamiseen Suomi on sitoutunut. Suomessa ihmisoikeudet on kirjattu perustuslakiin, joka takaa kaikille kansalaisille samat perusoikeudet ja yhdenvertaisuuden. Perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien turvaaminen on valtion tehtävä.

Hallituksen vammaispolitiikka tähtää yhteiskuntaan, joka tunnustaa vammaisten henkilöiden yhtäläiset oikeudet ja jossa vammaisilla henkilöillä on mahdollisuus täysipainoisesti osallistua yhteiskunnan toimintaan. Osallistumisen kautta taataan myös vammaisten kansalaisten osallisuus. Hallituksen toiminta on aloitteellista ja päämäärätietoista ja vammaisten kansalaisten yhtäläisten mahdollisuuksien toteutuminen taataan myös käytännössä. Hallitus toimii avoimessa yhteistyössä kaikkien osapuolten kesken ja toiminta perustuu keskinäiseen kumppanuuteen. Julkisen ja yksityisen sektorin rinnalla kansalaisjärjestöillä on merkittävä tehtävä vammaispoliittisina vaikuttajina, palveluiden järjestäjinä ja vammaisten oikeuksien toteutumisen aktiivisina seuraajina.

Keskeisen vammaispoliittisen tehtävän muodostaa vammaisten kansalaisten oikeuksia turvaavien kansainvälisten sopimusten täytäntöönpano. Oikeudet perustuvat syrjimättömyyden periaatteelle ja niiden tulee toteutua yksilön tasolla mahdollisimman hyvin. Hallitus edistää kansalais- ja poliittisten oikeuksien (KP-oikeudet) ja taloudellisten, sivistyksellisten ja sosiaalisten oikeuksien (TSS-oikeudet) toteuttamista myös vammaisten henkilöiden kohdalla.

Suomalainen vammaispolitiikka perustuu seuraaviin keskeisiin periaatteisiin:

- Vammaisilla henkilöillä on oikeus yhdenvertaisuuteen.

- Vammaisilla henkilöillä on oikeus osallisuuteen.
- Vammaisilla henkilöillä on oikeus tarpeellisiin palveluihin ja tukitoimiin.

Oikeus yhdenvertaisuuteen. Yhdenvertaisuus on keskeinen ihmisoikeus, joka kuuluu kaikille. Ihmisoikeudet ovat universaaleja kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin kirjattuja oikeuksia. Ihmisoikeusajattelun keskeisenä lähtökohtana on syrjimättömyys. Suomi on sitoutunut YK:n ja Euroopan unionin jäsenvaltiona edistämään yhteiskuntaa, joka on syrjimätön ja avoin kaikille. Vammaisten kansalaisten syrjimättömyys on turvattu perustuslailla. Vastuu ihmisoikeuksien toteutumisesta kuuluu valtiolle, mutta myös yksityisellä sektorilla on velvollisuus toimia yhdenvertaisuutta edistävällä tavalla.

Oikeus osallisuuteen. Vammaisilla kansalaisilla on yhtäläinen oikeus osallisuuteen omien voimavarojensa mukaisesti. Osallisuus edellyttää, että vammaiset henkilöt osallistuvat kaikkien heitä koskevaan suunnitteluun, päätöksentekoon ja toimenpiteisiin. Edellytyksinä ovat niin ikään myönteinen suhtautuminen, vammaisten ihmisten tarpeiden huomioon ottaminen, rajoittavien esteiden tunnistaminen, esteiden poistaminen sekä esteiden ennakointi. Osallistumisen edellytysten huomioon ottamisella varmistetaan, että vammaisten henkilöiden osallisuus toteutuu myös arjessa.

Oikeus tarpeellisiin palveluihin ja tukitoimiin. Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää, että vammaisilla henkilöillä on myös käytännössä samat oikeudet kuin muilla ei-vammaisilla kansalaisilla ja tosiasiallinen mahdollisuus osallistua yhteiskuntaan täysivaltaisina kansalaisina. Esteettömien ja saavutettavien yleisratkaisujen edistämisen lisäksi vammaisille henkilöille järjestetään heidän tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet. Palveluilla ja tukitoimilla lievennetään vammaisuudesta aiheutuvaa haittaa, lisätään vammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta sekä mahdollisuutta itsenäiseen elämään ja osallisuuteen. Palvelut ja tukitoimet ovat positiivista erityiskohtelua, jotka lisäävät kansalaisten tasa-arvoa.

6.2. Oikeuksien toteuttaminen

Perustuslaki ja yhdenvertaisuuslaki turvaavat vammaisten kansalaisten syrjimättömyyden. Usein syrjiviä toimia on vaikea havaita, koska ne ovat institutionalisoituneet osaksi yhteiskunnan rakenteita. Myös epäsuora syrjintä loukkaa kansalaisten tosiasiallista yhdenvertaisuutta ja se on kiellettyä yhdenvertaisuuslain nojalla. Syrjimättömyys toteutuu, kun yhteiskunnan toiminnot mahdollistavat vammaisen henkilön osallistumisen valtavirtaan.

Kaikilla yhteiskunnan toimijoilla on vastuu yhteiskunnan kehittämisestä siten, että toimintakyvyltään erilaisten ihmisten tarpeet huomioidaan suunnittelussa, päätöksenteossa ja toimeenpanossa. Valtiolla on päävastuu ihmisoikeuksien toteuttamisesta. Se ei kuitenkaan poista muiden toimijoiden velvollisuutta toimia yhdenvertaisuusperiaatteen mukaisesti. YK:n yhdenvertaistamista koskevat yleisohjeet kehottavat sisällyttämään vammaisuutta koskevat asiat kaikkeen poliittiseen päätöksentekoon, kansalliseen suunnitteluun ja eri sektoreiden toimintaan. Valtavirtaistamisen periaatteen mukaisesti vammaisten kansalaisten tarpeiden tulee sisältyä ja näkyä kansallisen, alueellisen ja paikallisen tason suunnittelu-, kehittämis- ja palvelutoiminnassa.

Vammaisten kansalaisten oikeuksien toteutuminen edellyttää mahdollisuutta osallistua yhteiskuntaan täysivaltaisina kansalaisina. Osallistuminen on mahdollista, kun lisätään vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta ja päätäntävaltaa sekä poistetaan osallistumisen asenteellisia, kommunikaatioon liittyviä sekä fyysisiä esteitä. Sosiaalisesti kestävä kehitys-

sen mukaisesti ympäristö, tuotteet, teknologia ja palvelut suunnitellaan mahdollisimman esteettömiksi ja saavutettaviksi kaikille.

Esteettömyyden ja saavutettavuuden toteuttaminen edellyttävät yhteiskuntapoliittista sitoutumista ja käytännön toimenpiteitä. Keskeisiä toimijoita ovat rakennus-, kaavoitus-, liikenne-, viestintä-, opetus-, työvoima-, kulttuuri-, sosiaali- ja terveyssektorit sekä asumisesta vastaavat tahot. Myös muilla toimijoilla, yksityinen sektori mukaan lukien, on velvollisuus huomioida vammaiset henkilöt omine tarpeineen tasavertaisina kansalaisina. Olennaista esteettömyyden ja saavutettavuuden toteuttamisessa on myös yhteistyö ja vuoropuhelu eri toimijoiden kesken. Jokaisella taholla on jo tietoa ja kokemusta esteettömistä ratkaisuksista, minkä vuoksi on tärkeää aikaansaada laaja vuoropuhelu toimijoiden välille ja hyödyntää olemassa oleva osaaminen mahdollisimman hyvin.

6.3. Kehittämistoimenpiteet

Vammaispoliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi hallitus esittää aikaisemmin esitetyn perusteella seuraavia kehittämistoimenpiteitä:

- 1) **Vammaispolitiikalla taataan ihmisoikeudet ja syrjimättömyys.** Vammaispolitiikan peruslähtökohtana on vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien varmistaminen ja syrjimättömyys. Suomi on sitoutunut YK:n ja EU:n jäsenvaltiona takaamaan samat oikeudet kaikille kansalaisille. Hallitus toteuttaa vammaispolitiikkaa, joka tähtää vammaisten henkilöiden yhtäläisten oikeuksien täysimääräiseen toteutumiseen ja syrjimättömään yhteiskuntaan. Suomalainen yhteiskunta on tarkoitettu kaikille. Hallituksen toiminta pohjautuu kumppanuuteen ja turvaa vammaisten henkilöiden ja vammaisia edustavien järjestöjen osallisuuden suunnitteluun ja päätöksentekoon.
- 2) **Hallinnonalojen vastuuta lisätään ja laaditaan Suomen vammaispoliittinen ohjelma ohjaamaan toimintaa.** Vammaispoliittinen toimintavastuu kuuluu kaikille hallinnonaloille. Koska valtiolla on ensisijainen vastuu vammaisten kansalaisten yhdenvertaisuuden toteuttamisesta, on luontevaa, että valtionhallinto toimii vammaisten oikeuksien mahdollistamisessa edelläkävijänä ja suunnan näyttäjänä paikallisviranomaisille ja yksityiselle sektorille.

Vammaisiin liittyvät näkökohdat valtavirtaistetaan läpäisyperiaatteella osaksi hallinnonalojen toimintaa ja jokainen ministeriö huolehtii vammaisten henkilöiden oikeuksien toteuttamisesta omalla vastualueellaan. Toiminta on syrjimätöntä ja siinä noudatetaan sosiaalisesti kestävää Suunnittelu kaikille –periaatetta (Design for All). Periaate näkyy ympäristössä esteettömyytenä, tuotteissa helppokäyttöisyytenä ja palveluissa saavutettavuutena ja toimivuutena. Julkishallinto toimii edelläkävijänä myös vammaisten henkilöiden tiedonsaannin esteettömyyden edistämässä ja hallinnonalat rakentavat verkkosivunsa esteettömiksi ja saavutettaviksi.

Tavoitteellisen vammaispolitiikan aikaansaamiseksi hallinnonalat ottavat vammaispoliittisen vastuun omassa lainsäädännössään. Ministeriöt sisällyttävät vammaispolitiikan omiin strategioihinsa ja kehittämissuunnitelmiinsa ja seuraavat tavoitteiden toteutumista. Vammaiset henkilöt otetaan mukaan suunnitteluun ja kehittämistoimintaan. Myös kunnat ottavat toiminnassaan vammaispolitiikan vahvemmin esille ja sisällyttävät vammaispoliittiset toimet eri sektorisuunnitelmiin sekä koko kunnan hyvinvointistrategioihin.

Hallinnonalojen välinen yhteistyö on saumatonta ja ne turvaavat vammaisten henkilöiden oikeudet vastuunsa mukaisesti myös palvelujen rajapinnoilla. Eri hallinnonalo-

jen menestyksellinen toiminta ja osaaminen hyödynnetään. Keskeisiä vammaispoliittisia toimijoita ovat opetus-, liikenne- ja viestintä-, sosiaali- ja terveystyö-, työ- ympäristö- ja ulkoasiainministeriö.

Vammaispolitiikan periaatteisiin kuuluu oleellisena osana rahoitusvastuu ja tarvittavien yhdenvertaistavien toimenpiteiden rahoittaminen osana normaalia toimintaa. Yhdenvertaisuutta edistävien toimenpiteiden toteuttaminen on investointi tulevaisuuteen.

Valtakunnallisen vammaisneuvoston vuonna 1995 laatima vammaispoliittinen ohjelma on edelleen ajankohtainen, mutta se vaatii ajantasaistamista. Suomesta puuttuu kuitenkin muiden Pohjoismaiden ja Euroopan neuvoston mukainen konkreettinen ohjelma-asiakirja, jossa maamme lähivuosien vammaispoliittiset tavoitteet määritellään selkeästi. Vammaisten henkilöiden oikeuksien toteuttaminen on koko yhteiskuntaa koskeva kansallinen kysymys, minkä vuoksi maahamme laaditaan laaja-alainen kaikkien tahojen toimintaa ohjaava Suomen vammaispoliittinen ohjelma. Ohjelmaa seurataan ja päivitetään. Seuranta nivotaan osaksi kansainvälisten sopimusten edellyttämää vammaisten oikeuksia koskevaa seurantatoimintaa. Samassa yhteydessä tulee selvitetäväksi Valtakunnallisen vammaisneuvoston asema ja tehtävät sekä mahdollisen vammaisasiavaltuutetun tarve.

- 3) **Vammaisten kansalaisten työllistymistä edistetään.** Työ on tehokkain keino aikaansaada kestäviä parannuksia vammaisten henkilöiden elämässä ja yhteiskuntaan integroitumisessa. Oikeus työhön on perusoikeus ja työn on oltava ensisijainen toimeentulon lähde myös vammaisille kansalaisille. Työ on myös parasta sosiaaliturvaa ja vähentää syrjäytymistä. Euroopan neuvoston vuonna 2000 hyväksymä nk. työsyryntädirektiivi (2000/78/EY) kieltää kaikki työhön pääsyyn liittyvän välillisen ja välittömän syrjinnän. Direktiivi velvoittaa työnantajan tekemään työpaikalla kohtuullisia mukautuksia, jotta vammaiset voivat päästä johonkin toimeen, harjoittaa sitä ja edetä urallaan tai saada koulutusta.

Julkinen työvoimapalvelu edistää vammaisten henkilöiden työllistymistä avoimille työmarkkinoille joko suoraan tai koulutuksen avulla. Lisäksi työhallinto kannustaa työnantajia palkkaamaan vammaisia työnhakijoita tarvittavien tukitoimenpiteiden, kuten esimerkiksi palkkatuen avulla. Työministeriö selvittää vuonna 2006 valmistuvassa tutkimuksessa palvelutyönantajien edellytykset työllistää vammaisia ja vajaakuntoisia henkilöitä. Tutkimus antaa hyvän pohjan kehittää työhallinnon palveluja ja työvoimatoimistojen toimintatapoja. Vuoden 2006 alusta palkkatuen myöntämisen edellytyksiä väljennettiin yritysten palkatessa vajaakuntoisia työnhakijoita sekä mahdollistettiin hallitusohjelman mukaisesti vajaakuntoisten työllistämiseksi aiempaa pitkäkestoisempi, jopa pysyvä palkkatuki. Työhallinto kehittää vaikeasti työllistettävien työnhakijoiden välityömarkkinoita TUPO 2-työryhmän esitysten mukaisesti. Tutkimus sosiaalisia yrityksiä koskevan lain toimivuudesta ja toimeenpanosta on valmistunut maaliskuussa 2006. Tutkimus tukee eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle annettavaa työministeriön selvitystä edellä mainitun lain toimivuudesta.

Hallituksen tehtävänä yhteistyössä työmarkkinaosapuolten kanssa on edistää vammaisten työnhakijoiden osallisuutta työelämässä poistamalla vammaisten työllistymisen esteitä. Vammaisyrittäjyyttä edistetään ja verotuslainsäädännön kehittäminen jatkuu.

- 4) **Turvataan kohtuullinen toimeentulo.** Jokaisella on oikeus välttämättömään toimeentuloon. Kohtuullisen toimeentulon turvaaminen on erityisen tärkeää niille vammaisille henkilöille, joiden vamma estää osallistumisen työelämään. Näiden henkilöiden elämänmittaisena toimeentulona on minimieläke ja heidän itsenäisyytensä turvaamiseksi tarvitaan runsas palveluvarustus. Toimintakyvyn turvaamisen vuoksi tar-

vittavat palvelut tulee tarjota siten, ettei henkilö menetä palvelumaksuina taloudellista toimintamahdollisuuttaan. Suoraan vammaisuuden vuoksi tarvittavista palveluista ei tule periä asiakasmaksuja. Työhön osallistumisen edistämiseksi sosiaaliturvan ja ansiotulojen yhteensovittamista kehitetään jatkossakin tukemaan työssäkäyntiä.

- 5) **Koulutuksellinen yhdenvertaisuus toteutetaan sekä turvataan palvelut ja tuki opiskeluun.** Sivistykselliset oikeudet antavat jokaiselle oikeuden saada edellytystensä mukaista koulutusta. Vammaisia henkilöitä koskevat samat koulutusmahdollisuudet kuin muitakin, mukaan lukien elinikäisen koulutuksen tavoite. Koulutuksella vaikutetaan keskeisesti vammaisten henkilöiden työnsaantimahdollisuuksiin ja torjutaan syrjäytymistä. Hallitus edistää vammaisten lasten ja nuorten mahdollisuutta integroitua opetukseen kaikilla opetuksen tasoilla ja ehkäisee syrjäytymistä. Koulutuksen kehittäminen tapahtuu Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman pohjalta. Huolehditaan, että maan kaikissa osissa vammaiselle peruskoulun päättävälle nuorelle on tarjottavissa jatko-opintopaikka. Vammaisten henkilöiden opiskelun mahdollistamiseksi turvataan opiskelun edellyttämät palvelut ja tukitoimet. Myös kielivähemmistöihin kuuluvien vammaisten mahdollisuus opiskeluun turvataan. Esteettömyyden edistämistä yliopistoissa tuetaan tulosohjausmenettelyn avulla ja toimintatapojen kehittämistä seurataan tulossopimusneuvotteluissa. Vastaava toimintatapa otetaan käyttöön myös ammattikorkeakoulujen tavoitesopimusmenettelyssä.
- 6) **Kulttuuriset oikeudet otetaan huomioon.** Hallitus edistää toimia, joilla lisätään kulttuurin saavutettavuutta. Tuetaan vammaisten kansalaisten mahdollisuutta toteuttaa omaa luovuuttaan sekä mahdollisuutta kehittää omia taitojaan. Toiminnassa otetaan huomioon Kulttuuri kaikille - sekä Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -toimenpideohjelmat.

Vammaisten henkilöiden oikeudet huomioidaan myös liikuntakulttuurissa. Vammaisten henkilöiden tasavertaisia liikunnan mahdollisuuksia lisätään ja tarjotaan heille soveltuvia liikuntamuotoja. Liikuntapaikkojen esteettömyyteen ja saavutettavuuteen kiinnitetään huomiota.

- 7) **Tuetaan mahdollisuutta itsenäiseen asumiseen.** Asuntopolitiikalla edistetään mahdollisuuksia jokaisen elämäntilanteeseen sopivaan asumiseen. Yhteiskuntapoliittisena haasteena on mahdollistaa vammaisten henkilöiden asuminen muun väestön keskellä. Hallitus tukee vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia asua omassa kodissa ja lisää asumisen vaihtoehtoja. Kotona asumisen mahdollisuutta edistetään asunto- ja sosiaali- ja terveystoimen yhteistyötä kehittämällä sekä yhteistyöllä yksityisen ja kolmannen sektorin kanssa. Asuntojen esteettömyyden toteuttamiseksi Valtion asuntorahaston varoista myönnetään korjausavustuksia, perusparannuslainoitusta sekä investointiavustuksia.

Sosiaali- ja terveysministeriö kartoittaa mahdollisuuksia lisätä kehitysvammaisille henkilöille laitosasumista yksilöllisempiä asumismuotoja. Ministeriön asettama selvityshenkilö laatii toimintaohjelman kehitysvammalaitosten hajauttamisesta. Sosiaali- ja terveysministeriö seuraa ja arvioi erityishuoltopiirien toimintojen hajauttamishankkeita ja niiden vaikutuksia.

- 8) **Parannetaan oman elämän hallintaa vammaispalveluilla.** Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön ja palveluiden suunnittelu kuuluu sosiaali- ja terveysministeriölle. Kunnat vastaavat sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämisestä. Vammaislainsäädännön uudistamistyö on käynnissä sosiaali- ja terveysministeriössä. Lainsäädännön uudistamisella poistetaan vammaispalvelu- ja kehitysvammalain päällekkäisyyksiä, selkiinnytetään sisältöä lakien soveltamisessa havaittujen puutteiden poistamiseksi.

si sekä sovitetaan lainsäädäntö vastaamaan paremmin perussoikeussäädöksiä. Valmistelutyössä huomioidaan myös kansainvälisestä vammaispolitiikasta tulevat haasteet.

Lähtökohtana on muun sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön ensisijaisuus. Eri-tyislainsäädännön mukaisia palveluja käytetään silloin, kun yleispalvelut eivät sellaisenaan riitä, ne eivät sovellu tai eivät turvaa riittävästi vammaisen henkilön osallistumismahdollisuuksia ja yhdenvertaisuutta.

Henkilökohtainen apu ja huolenpito sekä liikkumis- ja kommunikointimahdollisuudet turvataan niitä tarvitseville vaikeavammaisille henkilöille. Apuvälineillä ja kuntoutuksella tuetaan itsenäistä selviytymistä ja toimintakykyä. Uuden vammaislain valmistelussa kiinnitetään erityistä huomiota henkilökohtaisen avustajajärjestelmän ja tulkkipalvelujen kehittämiseen. Nämä palvelut ovat itsenäisen elämän ja osallisuuden mahdollistavia palveluja.

Vammaisten kansalaisten oikeuksien turvaamisessa kunnilla on keskeinen tehtävä. Kuntien velvollisuutena on vastata, että vammaisille tarkoitetut palvelut ja tukitoimet järjestetään lain edellyttämässä laajuudessa ja laissa säädetyllä tavalla. Vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia hakea palveluja ja tukitoimia helpotetaan palveluohjauksella, jonka käyttöä laajennetaan. Vammaisia henkilöitä koskevia palveluja ja tukitoimia koskeva lainsäädäntö vaatii hyvää perehtyneisyyttä. Palveluohjauksella helpotetaan vammaisen henkilön asiointia ja kootaan tukitoimet ja palvelut hänen tarpeitaan vastaavaksi kokonaisuudeksi. Uusia palveluohjauksoikeiluja toteutetaan.

- 9) **Tietoteknologiset ratkaisut lisäävät osallisuutta ja saavutettavuutta.** Tietoteknologia on avannut vammaisille henkilöille uusia mahdollisuuksia työntekoon, opiskeluun, yhteiskunnalliseen osallistumiseen, harrastuksiin ja sosiaaliseen kanssakäymiseen. Teknologia on tuonut palvelut myös kotiin ja mahdollistaa niiden käytön ja tilaamisen kotoa (esim. etätulkkaukset). Tietoteknologian mahdollisuuksia ei kuitenkaan vielä hyödynnetä riittävän laaja-alaisesti eikä soveltaminen ole vakiintunut palvelujärjestelmän toimintatavaksi. Vastuullisilla toimijoilla ei välttämättä ole riittävästi tietoa teknologian soveltamismahdollisuuksista. Tietoteknologian hyödyntäminen nykyistä tehokkaammin on haaste kaikille toimijoille.

Tietoteknologisten ratkaisujen soveltuminen vammaiselle henkilölle edellyttää niiden käytettävyyttä. Suomen hyväksymän Euroopan neuvoston päätöslauselman (ResAP 2001) mukaan esteettömien palveluiden ja tuotteiden tulee täyttää seuraavat kriteerit: niiden tulee olla saatavilla, niiden on oltava esteettömässä muodossa, kustannusten on oltava sellaisia, että vammaisella henkilöllä on mahdollisuus hankkia ja käyttää palveluja ja tuotteita, tietoisuutta vammaisten ihmisten tarpeista ja teknologian mahdollisuuksista tulee levittää, palvelujen ja tuotteiden tulee olla tarkoitukseen ja olosuhteisiin sopivia, niiden tulee olla käyttäjälle houkuttelevia ja niiden tulee mukautua käyttäjän tarpeisiin. Samat vaatimukset koskevat myös esteetöntä ympäristöä. Tietoteknologisten ratkaisujen käyttökelpoisuus vammaisille henkilöille edellyttää, että vammaiset henkilöt osallistuvat niiden suunnitteluun, soveltuvuuden arviointiin ja että ratkaisut ovat saavutettavissa. Myös vammaisten henkilöiden valmiuksista käyttää tietotekniikkaa on huolehdittava digitaalisen syrjäytymisen ehkäisemiseksi.

- 10) **Lisätään vammaisia henkilöitä koskevaa tietoa ja vahvistetaan vammaistutkimuksen asemaa.** Poliittinen suunnittelu- ja päätöksentekojärjestelmä sekä vammaistutkimus edellyttävät tietoa vammaisten oikeuksien toteutumisesta, vammaisten kansalaisten elinoloista ja tehtyjen toimenpiteiden vaikutuksista. Tietoa tarvitaan myös vammaisten asemassa tapahtuvista muutoksista. Vammaisuutta koskevaa tutkimus- ja tilastotietoa kootaan nykyistä keskitetyemmin ja systemaattisemmin. Vammaispoliittista tilannetta seurataan ja siitä raportoidaan säännöllisesti. Hallitus selvittää, miten

vammaisuutta koskevaa tietoa voidaan kerätä nykyistä tehokkaammin ja miten vammaistutkimuksen asema ja rahoitus voidaan vakiinnuttaa. Selvitystyössä huomioidaan muiden pohjoismaiden ratkaisut ja kokemukset.

Taulukko 1: Vammaispalvelujen kehittyminen

Asiakkaat vammaispalvelujen piirissä (saajia / vuosi)

Vuosi	Kuljetus- palvelut	Henkilökoht. avustaja	Tulkki- palvelut	Asunnon muutos- työt + välineet	Palvelu- asuminen
1990	35000	1336	2328		
1994	42640	1675	2716		
1995	45839	1835	2808		
1996	51303	1993	3023		
1997	55102	2259	3020		1463
1998	58594	2389	3065		1509
1999	61696	2572	3071		1651
2000	66568	2817	3137		1894
2001	70840	3141	3216	7033	2096
2002	73941	3517	3302	7596	2349
2003	76766	3744	3351	7923	2451
2004	80015	4029	3398	8012	2559

Taulukko 2: Kehitysvammaiset asumispalveluasiakkaat

Kehitysvammaiset asiakkaat asumispalveluiden ja laitoshoidon piirissä 31.12.

Vuosi	Palvelu- ja tukiasuminen	Autettu asuminen	Ohjattu asuminen	Laitoshoido	Perhe- hoito*
1995	1338	-	-	3699	1304
1996	1404	-	-	3508	1319
1997	1068	-	-	3297	1337
1998	1127	-	-	3139	1264
1999	1146	-	-	3031	1241
2000	1156	3344	2476	2960	1270
2001	1154	3617	2502	2865	1200
2002	1194	3990	2537	2749	1114
2003	1170	4230	2713	2728	1161
2004	1207	4691	2653	2629	1156

* toimeksiantosopimus

Taulukko 3: Kansaneläkelaitoksen vammaisuuksien kehittyminen**Kelan tukien piirissä olevat asiakkaat (lkm)**

Vuosi	Lapsen hoitotukea saavat lapset	Eläkkeensaajien hoitotukea saavat	Vammaistukea saavat
1990	33 148	131 504	10 217
1994	41 643	141 863	11 504
1995	42 098	140 754	11 305
1996	44 564	141 674	11 368
1997	45 991	144 946	11 566
1998	45 164	145 516	11 561
1999	46 026	150 573	11 693
2000	46 805	153 896	12 020
2001	46 749	159 920	12 300
2002	41 454	164 961	12 476
2003	39 173	169 231	12 468
2004	39 012	175 395	12 453

Taulukko 4: Omaishoidon tuen asiakasmäärät 1990 - 2004**Omaishoidon tuen asiakasmäärien kehitys eri ikäluokissa vuosina 1990 – 2004**

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004
0 - 17 v.	3329	3013	2508	2618	2739	2861	3283	3538
18 - 64 v.	4507	4316	4073	4575	4870	5229	5886	6549
65 - 74 v.	3870	3346	3201	3579	3684	4055	4745	5116
75 - 84 v.	5872	5001	4394	5027	5386	6142	7625	8781
85 + v.	3454	3306	3090	3550	3709	4158	4662	4748
Yhteensä	21032	18982	17266	19349	20388	22445	26201	28732

Taulukko 5: Vammaiset ja vajaakuntoiset työnhakijat ja yleisille työmarkkinoille sijoittuneet vuosina 2000 – 2005

Vammaiset ja vajaakuntoiset työnhakijat (henkilöt)

Vuosi	Työnhakijat	Työttömät
2000	83 015	68 692
2001	84 552	68 601
2002	85 600	67 418
2003	87 368	66 857
2004	89 936	67 461
2005	91 069	67 325

Työhön yleisille markkinoille sijoittuneet (tapahtumien lkm *)

Vuosi	Työnhakijat	Työttömät
2000	36 381	32 141
2001	40 405	35 586
2002	40 291	34 994
2003	41 284	35 671
2004	42 899	37 062
2005	43 865	37 805

* useampia tapahtumia vuoden aikana

Taulukko 6: Perusopetuksen erityisopetuksessa olevat**Erityisopetukseen siirretyt peruskoulun oppilaat 1995 - 2004**

Vuosi	Erityiskoulussa		Muussa peruskoulussa		Yhteensä	Peruskoulun oppilasmäärä	
	Oppilasmäärä	Osuus peruskoulun oppilasmäärästä, %	Oppilasmäärä	Osuus peruskoulun oppilasmäärästä, %		Oppilasmäärä	Osuus peruskoulun oppilasmäärästä, %
1995	10 871	1,8	6 142	1,0	17 013	2,9	588 162
1996	11 270	1,9	6 608	1,1	17 878	3,0	589 128
1997	11 901	2,0	8 099	1,4	20 000	3,4	592 375
1998	12 002	2,0	9 824	1,7	21 826	3,7	591 679
1999	11 884	2,0	12 481	2,1	24 365	4,1	591 272
2000	15 204	2,6	11 770	2,0	26 974	4,6	593 451
2001	10 986	1,9	19 846	3,3	30 832	5,2	595 727
2002	10 849	1,8	23 168	3,9	34 017	5,7	597 356
2003	10 461	1,8	26 378	4,4	36 839	6,2	597 414
2004	10 043	1,7	29 755	5,0	39 798	6,7	593 148